

**Hva forsvarer Norge?
Det norske forsvarets møte med en ny virkelighet.**

**Av Svein Vigeland Rottem
2008**

**Institutt for statsvitenskap,
Universitetet i Tromsø**

Forord

I tiden som stipendiat har jeg fått mang en hjelpende hånd og en lang rekke gode innspill. Jeg vil først rette en stor takk til min veileder Alf Håkon Hoel, Institutt for statsvitenskap, UiTø, for gode innspill, fruktbare samtaler og stor tilstedeværelse. Videre har jeg fått flere innsiktsfulle kommentarer på tidligere versjoner av både rammekapitlene og artiklene. Jeg vil takke fagfeller og redaksjonene ved *Internasjonal Politikk, Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, Tidsskrift for Samfunnsforskning, Contemporary Security Policy* samt Gunhild Hoogensen, Leif Christian Jensen, Marianne Sæther og Kristian Åtland. I denne forbindelse vil jeg samtidig rette en spesiell takk til Geir Hønneland og Steffen Aagedal.

Ole Martin Mortensen og Kyrre Knutsen har også vært svært behjelpelig med å sette meg i kontakt med personer med relevant kunnskap om mitt prosjekt. De har samtidig kommet med gode innspill av substansiell karakter. I alfabetiske rekkefølge har følgende personer viet meg sin tid, og dermed gitt meg økt innsikt i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk: Jørgen Berggrav, Arnold Blix, Kjetil Bjørklund, Sverre Diesen, Svein Efstad, Keith Eikenes, Rune Eliassen, Jo Gade, Kåre Hagen, Knut Petter Hagen, Lene Hansen, Marthe Haugan, Tor Haakon Inderberg, Rune Jensen, Bård Bredrup Knutsen, Finn Landsverk, Knut Martiniussen, Tor Arne Morskogen, Åse Wisløff Nilsen, Gunnar Olaussen, Pernille Rieker, Geir Osen, Morten Rognmo, Haakon Svane, Rolf Tamnes, Henning Vaglum, Per Ove Width, Gunvald Øyna og studenter ved studiesenteret på Bardufoss. Jeg vil også takke Forskningsrådet, som gjennom *Arctic Governance*, har finansiert prosjektet (nr. 147263). Til tider skulle man ønske at man kunne si det motsatte; men alle feil og mangler i avhandlingen er helt og holdent mitt ansvar.

Avslutningsvis er det enkelte personer som fortjener ekstra oppmerksomhet. For det første min viktigste akademiske sparringspartner gjennom hele min utdanning Jan

Christian Marthinsen. Videre Tore Riise for sitt utrettelige engasjement i kunnskapens navn, min bror Andreas Findling-Rottem for stadige spørsmål om når jeg blir ferdig, mine foreldre, Gerd Synnøve Vigeland og Øystein Rottem, som har inspirert meg til å gjøre mine valg og til sist min kjære Heidi for din kunnskap, kjærighet og omtanke.

Oslo, juni 2008

Svein Vigeland Rottem

Til Fadern

Del 1: Introduksjonskapittel

Hva forsvarer Norge?

Det norske forsvarrets møte med en ny virkelighet

Del 2: Artikkene

”Hva forsvarer vi? Tre tilnærminger til norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk”. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* (2005), Vol. 21, nr. 4: 334-360.

”Forsvarets mål og strategi: sikkerhet for hvem?”. *Internasjonal Politikk* (2007), Vol. 65, nr. 1: 39-61.

”The Ambivalent Ally – Norway in the New NATO”. *Contemporary Security Policy* (2007), Vol. 28, nr. 3: 619-638.

“Forsvaret i nord – avskrekking og beroligelse”. *Tidsskrift for Samfunnsforskning* (2007), Vol 48, nr. 1: 63-90.

Del 3: Avslutningskapittel

Realpolitiske vurderinger og normative styringer

Hva forsvar Norge? Det norske forsvarets møte med en ny virkelighet

1.0 Innledning	6
1.1 Fokus og problemstilling	7
1.2 Faglig debatt og analytisk posisjonering.....	9
1.3 Avhandlingens artikler.....	14
2.0 Et forsvar i bevegelse	20
2.1 NATOs nye rolle.....	21
2.2 Innsatsforsvaret	23
2.3 Nordområdenes renessanse	25
3.0 Teori og analytisk strategi	28
3.1 Realisme.....	32
3.2 Konstruktivisme.....	36
3.3 Utvidet sikkerhet.....	38
4.0 Metode	42
4.1 Metodiske utfordringer ved data.....	44
4.2 Ord og tall	46
4.3 Intervju som datainnsamlingsstrategi	49
Referanser	52

Hva forsvarer Norge?

Det norske forsvarets møte med en ny virkelighet.

1.0 Innledning

Etter den kalde krigen har Det norske forsvaret gjennomgått store endringer. Dette kommer særlig til uttrykk ved at norske soldater i større utstrekning enn før er utdannet for deltakelse i skarpe oppdrag utenfor sitt tradisjonelle virkeområde. Det norske forsvaret har vært aktive på flere fronter, som for eksempel i Kosovo og Afghanistan, der den militære tilstedeværelsen blant annet har blitt legitimert på bakgrunn av allianseforpliktelsen og beskyttelse av sivilbefolkning. Samtidig står vern av suverenitet, suverene rettigheter, territoriell integritet og fremming av rent nasjonale interesser fortsatt i sentrum for norsk forsvarsplanlegging. I denne avhandlingen hevdes det at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk blir rettferdiggjort og legitimert på bakgrunn av tre primære hensyn: *fremmingen av ideelle verdier, allianseforpliktelsen og forsvaret av rent nasjonale interesser*. For det første finner man i den forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt ofte en humanitær dimensjon, i den forstand at man argumenterer for å ta i bruk militære virkemidler i områder utenfor hva man tradisjonelt og direkte vil oppfatte som relevante for nasjonal sikkerhet. Et nærliggende eksempel er UNIFIL (Libanon 1978-1999), der norske FN-styrker hadde en fredsbevarende misjon. Under og like i etterkant av den kalde krigen var likevel slike bidrag i periferien av Det norske forsvarets virksomhet. Dette til tross for at antall soldater var relativt høyt (Børressen, Gjeseth & Tamnes 2004:167-183). Først med Kosovo-intervensjonen ble innsatsforsvaret kjernen i planleggingen av det nye norske Forsvaret. Det har i denne forbindelse blitt hevdet at norske soldater har blitt mer ”krigerske”. De som var ute i FN-operasjoner på 1990-tallet så seg selv som problemløsere. Nå har offiserene en klarere militær identitet (Haaland 2008).

Det nye norske Forsvaret må ses i lys av den generelle utviklingen i internasjonal politikk, og da særlig i den vestlige verden. Etter den kalde krigen ser man en overgang fra et invasjonforsvar basert på massiv mobilisering til en mer eller mindre spisset militær organisasjon, en overgang fra et forsvar med fokus på kvantitet til et forsvar hvor kvalitet står øverst på agendaen. Forsvaret skal også brukes aktivt, eller som forsvarssjef Sverre Diesen sier det: ”primærrollen (..) blir å være et makt- og realpolitisk instrument for staten” (2005:169). Forsvaret har således gått fra å være en siste utvei til å bli et utenrikspolitisk verktøy.

NATO-alliansen endret også karakter etter den kalde krigen, noe som viser seg både på Balkan og i Afghanistan. Foruten medlemsstatene er NATO den mest sentrale aktøren i utviklingen mot et innsatsforsvar med militære bidrag utenfor tradisjonelle virkeområder. Det norske forsvaret følger denne utviklingen, om enn noe motvillig (Ulriksen 2002), og fra forsvarspolitisk hold legitimeres dette blant annet med de forpliktelser som ligger i NATO-medlemskapet. Alliansen er ”hjørnesteinen i norsk sikkerhetspolitikk” (St.prp. nr. 42, 2003-2004:25). Parallelt med et større fokus på den spisse og operative ende av Forsvaret, hvor det å levere militære bidrag ute står meget sentralt, finner vi også et annet grunnleggende trekk ved Det norske forsvaret. Mer eller mindre direkte forsvar av norske særinteresser og suverenitet, er fortsatt en bærende pilar for Forsvaret som institusjon. Vi kan si at vi har sett en overgang fra et territorialforsvar til et interesseforsvar, men fortsatt er det statens handlingsrom som skal beskyttes. Dette viser seg særlig i debatten om Forsvarets rolle i nordområdene, hvor målet er å hevde norsk suverenitet og suverene rettigheter.

1.1 Fokus og problemstilling

Forholdet og avveiningen mellom fremmingen av ideelle verdier, allianseforpliktelsen og forsvaret av rent nasjonale interesser, er et gjennomgående tema i denne avhandlingen. Søkelyset rettes mot den interne rangeringen av og sammenhengen mellom disse tre begrunnelsene. Forholdet mellom politiske mål og den forsvars- og sikkerhetspolitiske strategien kan til tider virke uklar. Er norske bidrag i NATO-operasjoner et middel for å

fremme nasjonale interesser eller blir forsvaret av Alliansen sett på som et mål i seg selv? Skal fremming av ideelle verdier globalt først og fremst fungere som et indirekte forsvar av Norge? Tidsperioden som blir belyst i artiklene som til sammen utgjør denne avhandlingen, strekker seg fra 1999 til 2006. Dette er en periode hvor Det norske forsvaret bidrar ute og samtidig forsøker å definere en ny nasjonal rolle. Studiefeltet i denne avhandlingen er således Det norske forsvaret som et sikkerhetspolitisk verktøy for Norge. De data som avhandlingen hviler på er fra det forsvarspolitiske felt. Forsvaret er innlemmet i en nasjonal selvforståelse og i en internasjonal fortolkningsramme. Her studeres i mindre grad handlingsrommet til Forsvaret som sådan, men snarere institusjonens selvforståelse. Det er ikke dermed sagt at blikket ikke også er rettet mot eksterne faktorer som etablerer Det norske forsvarets handlingsrom, men det er likevel ikke det primære studieobjektet. Empirien er i all hovedsak hentet fra Forsvaret og den forsvarspolitiske ledelse. Med dette som utgangspunkt er følgende problemstilling formulert:

”Hvordan rettferdiggjøres og legitimeres Det norske forsvaret som politisk og strategisk instrument i Norge ved inngangen til et nytt århundre?”

Problemstillingen er vid. Avhandlingens form og innhold rettferdiggjør en slik bred inngang til feltet. Hva gjelder form, artikkelsamling, så står hver artikkel på egne ben men samtidig favner problemstillingen over alle bidragene. Med denne problemstillingen som utgangspunkt utledes videre i dette innledningskapitlet avhandlingens faglige, teoretiske og metodiske tilnærming. Først vies den nasjonale forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt oppmerksomhet, hvorpå en metodologisk og teoretisk posisjonering er nødvendig. Deretter presenteres de fire artiklene som utgjør hoveddelen av avhandlingen. Videre skisseres den overordnede utviklingen i Det norske forsvaret fra 1999 til 2006, før avhandlingens teoretiske og metodiske innfallsvinkel blir beskrevet. Innledningen danner både utgangspunktet for fremleggingen av de påfølgende fire artiklene og bidrar til å klargjøre tematikken i og sammenhengen mellom artiklene. I avslutningskapitlet oppsummeres relevante funn. Her vil de tre nevnte hensynene som

Det norske forsvaret legitimerer og rettferdiggjør sin virksomhet på bakgrunn av, fungere strukturerende for empiriske funn og analytiske vurderinger.

1.2 Faglig debatt og analytisk posisjonering

Innledningsvis er det sentralt å spørre seg hvorfor det er fruktbart å utforske den presenterte problemstilling. Et første svar er at en analyse av Forsvaret er studiet av en aktør som kan sies å muliggjøre statens eksistens. Videre er Forsvaret i økonomiske forstand en stor aktør. Hvordan denne institusjonen rettferdiggjøres er således interessant. På mikronivå er det også viktig for den enkelte soldat å gi mening til sine handlinger (Mæland 2004: 43-49, Haaland 2008). Grunnleggende sett kan man spørre hvorfor Norge har et forsvar eller hvilke politiske mål som søkes realisert gjennom anvendelse av militærmakt. I de analyser, som ikke er mange, av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ved århundreskiftet, stilles sjelden slike overordnede spørsmål. Det finnes selvfølgelig unntak. Bidragsyttere som for eksempel Janne Haaland Matlary, Øyvind Østerud, Jacob Børresen og Ståle Ulriksen har alle drøftet temaet.¹ Børresen (2005:189-193) og Ulriksen (2002:272-305) har til og med gått så grundig til verks, at de har utarbeidet egne budsjettforslag for Forsvaret.

Vi har videre et sett av forskjellige aktører med divergerende agendaer, som har hatt til dels sterke meninger om det nye norske Forsvaret. Disse er for det første forsvars- og utenrikspolitisk ledelse og forsvarspolitikere, for det andre ansatte og tidligere ansatte i Forsvarets militære organisasjon (FMO) og videre en rekke forskere og journalister samt flere studenter og "forsvarsvenner". I det følgende vil en rekke av disse bli presentert. Målet er ikke å gi alle som har en mening om Forsvaret oppmerksomhet, noe som er en umulig øvelse på de sidene som er til rådighet, men å tegne et bredt bilde av noen av de mest sentrale aktørene.

---

¹ Se forøvrig St. prp. nr. 45 (2000-2001), St.prp. nr. 42 (2003-2004) og Styrke og relevans (2004) (Forsvarets strategisk konsept) for den offisielle versjonen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i tidsperioden som er her i søkelyset.

Vi kan i første omgang trekke fram fire forskningsmiljøer. Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) er den arenaen de fleste publikasjoner om Forsvaret kommer i fra. Formålet til dette instituttet er å: ” å drive forskning og utvikling for Forsvarets behov. FFI skal være rådgiver for Forsvarets politiske og militære ledelse i faglige spørsmål som er innen instituttets arbeidsområde.”² Institusjonen har dermed en rådgivende funksjon. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at de mer tekniske aspektene vedrørende Forsvarets utvikling vies mye oppmerksomhet. Vi finner likevel også flere samfunnsvitenskapelige analyser.³

Institutt for Forsvarsstudier (IFS) er også en sentral bidragsyter i den offentlige meningsutveksling. IFS er en faglig uavhengig institusjon som inngår i Forsvarets skolesenter (FSS). Dessuten har instituttet i sin teori-/fagportefølje en klar historisk profil, hvor navn som Rolf Tamnes og Olav Riste er sentrale.⁴ Det bør også nevnes at dette miljøet i stor utstrekning har bidratt i undervisningen av ansatte i Forsvaret (Græger 2007: 224-260). FFI og IFS kjennetegnes således begge ved sine nære tilknytning til Forsvaret som sådan.

En forskningsarena som har et bredere nedslagsfelt når det gjelder utenrikspolitisk analyse er Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI). Her finner det også sted sikkerhets- og forsvarspolitisk forskning. Sentrale bidragsytere er for eksempel Iver B. Neumann, Ståle Ulriksen, Espen Barth Eide og i den senere tid Halvard Leira og Nina Græger.⁵ Særlig Ulriksens analyser av Det norske forsvaret er verdt å gi oppmerksomhet (Ulriksen 2002). Ved hjelp av en konstruktivisk tilnærming analyserer han Forsvarets kulturelle og symbolske røtter. Leira og Grægers (Græger & Leira 2005 og Græger 2005, 2007) diskursteoretiske innganger til studiet av feltet er også interessante i en slik sammenheng. En overordnet observasjon er at forskningen fra NUPI i større grad er forankret i et

---

² www.ffi.no

³ For en oversikt over offentliggjorte publikasjoner se <http://www.mil.no/felles/ffi/start/FFI-publikasjoner/>

⁴ Tamnes og Riste er to av historikerne koblet til miljøet, som har arbeidet bredest med formidling av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk etter Andre verdenskrig (se for eksempel Tamnes 1997, Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004, Riste 2005, Holtmark, Pharo & Tamnes (red.) 2003). Rekkene av historikere tilknyttet IFS som har gitt substansielle bidrag er lang, se http://www.mil.no/felles/ifs/start/presentasjon_ifs/mer_ifs/

⁵ Igjen vises det til den beskrevne institusjons hjemmeside for litteraturoversikt, <http://www.nupi.no/publikasjoner>

konstruktivistisk, noen vil kanskje si postmoderne begrepsapparat, enn det vi finner fra FFI og IFS. Dessuten vil noen hevde at NUPI-miljøet i større grad er teoriutviklende og teoriutforskende.⁶

En fjerde institusjon med en noen annen profil en de tre førstnevnte er det nå nedlagte Europaprogrammet.⁷ Det bør også nevnes at den kanskje mest sentrale bidragsyteren i norsk forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt, Jacob Børresen, har arbeidet under paraplyen til NUPI, IFS og Europaprogrammet. Norge er ikke et stort land. Et kjennetegn ved flere av bidragene som har kommet fra det sistnevnte miljøet er en utbredt skepsis til Forsvarets utvikling. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at man har problematisert avviklingen av det nasjonale territorialforsvaret og integreringen i internasjonale strukturer (Børresen 2005: 159-163).

Det er også andre aktører som har gitt relevante bidrag til forskning og analyser av Det norske forsvaret. Forsvarets utdanningsinstitusjoner står sentralt⁸ samt bidrag fra personell utdannet i Forsvaret og masteroppgaver og doktorgradsoppgaver fra universitetene. En observasjon er likevel at universitetsmiljøene ikke har kjent sin besøkelsestid. Få har forsket på det nye norske Forsvaret. Dette er en generell karakteristikkk hvor vi kan finne enkelte unntak. Det historiske miljøet ved Universitetet i Oslo, med dets nære tilknytning til IFS, står blant andre fram som en arena hvor man har viet Forsvaret stor oppmerksomhet. Det begrepsverktøyet vi finner, ofte hentet fra den statsvitenskapelige litteraturen, er gjerne implisitt formulert, og teoretiske vurderinger får ikke stor oppmerksomhet. Dette er ikke til forkleinelse for de historiske studier som er gjort, men heller en påpekning av mangler i det statsvitenskapelige miljø. Som allerede påpekt finner vi samfunnsvitenskapelige analyser av Forsvaret fra alle de hittil skisserte arenaene, men universitetene som sådan har i mindre grad bidratt. En sentral forsker og samfunnsdebattant er likevel Janne Haaland Matlary. Hun er den fra universitetsmiljøene

---

⁶ Dette underkjenner likevel ikke forskere ved FFI sine analyser som tar utgangspunkt i statsvitenskapelig teori (se for eksempel Knutsen 2007, 2008 og Åtland 2007).

⁷ Flere av deltakerne i programmet er nå en del av NORISS (<http://www.noriss.no/>), og vi kan således si at analytikerne innenfor dette miljøet fortsatt er del av den forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt. Sentrale navn er Jon Bingen og Jacob Børresen.

⁸ Se <http://www.mil.no/felles/fms/utdanning/start/> for oversikt over Forsvarets utdanningsinstitusjoner. De viktigste er befalskolene og krigsskolene.

(her UiO) som har vært mest aktiv i debatten om det nye norske Forsvaret. Matlary har i stor utstrekning hatt blikket rettet mot ”det avnasjonaliserte Forsvar” (Matlary & Østerud 2005: 25). Forsvarets rolle i en globalisert verden er dermed studiefeltet. En utfordring ved at universitetene ikke har viet dette studiefeltet den oppmerksomhet det fortjener, er at begrepsverktøyene vi finner i de framtrede teoretiske retningene realisme og konstruktivisme i tilstrekkelig grad ikke har blitt ”prøvd ut” på Forsvarets rolle som studiefelt.

Uten å påstå at dette er en fullstendig oversikt over aktører som har gjort viktige studier av Det norske forsvaret, kan man hevde at de som er presentert her har vært de mest framtrede. Utover aktørene som har fått oppmerksomhet og de arenaer de opererer på, finnes det flere formidlingskanaler som har bidratt til å belyse det nye norske Forsvaret. Blant disse kan nevnes Atlanterhavskomiteen,⁹ Folk og forsvar, en rekke militære tidsskrifter (for eksempel Norges Militære Tidsskrift, Forsvarets Forum og Norges Forsvar), Oslo Militære Samfund (OMS) og, hvis man skal nevne et pressemedium, så står Aftenposten i en særstilling. Her har en rekke debattanter fått spalteplass, for eksempel Sverre Diesen, Jacob Børresen og Janne Haaland Matlary. OMS har vært en arena for foredrag både fra militær og politisk ledelse. Det er i slike fora store deler av den offentlige norske forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt foregår. I denne avhandlingen trekkes det på disse debattene da de i stor grad kan sies å representerer de rådende forståelser av Forsvaret som vi finner i offentligheten. En sentral påstand for hele avhandlingen er at man i den forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt savner en tydeligere bevisstgjøring av Forsvarets strategiske rolle. Det bør det bøtes på. Et bærende spørsmål er: Hva forsvarer Norge? Problemstillingen formulert innledningsvis har som sitt utgangspunkt at det er et behov for en klargjøring av Forsvarets rolle.

En sentral teoretisk og empirisk brytning i et post-kald-krig miljø er spørsmål tilknyttet nasjonalstatens rolle i en global verden (Matlary & Østerud 2005: 24-26).¹⁰ På det empiriske plan kommer en slik utvikling til syne blant annet ved at suverenitetsprinsippet

---

⁹ Se www.atlanterhavskomiteen.no. Her finner man også linker til den daglige sikkerhets- og forsvarspolitiske debatt.

¹⁰ Se forøvrig Held (red.) (2000) for en introduksjon til og oversikt over denne debatten.

blir problematisert og ved at en stats indre liv i stor utstrekning også får verdenssamfunnets oppmerksomhet. Videre er ikke-statlige aktører sentrale både som konkrete fiender og som verktøy for å møte nye trusler. Parallelt med denne utviklingen forsøkte man i litteraturen om sikkerhets- og forsvarspolitik som vokste fram på 1990-tallet å utvide den analytiske porteføljen slik at man kunne gripe denne nye virkeligheten (se for eksempel Walt 1991, Katzenstein 1996, Buzan, Wæver & de Wilde 1998). Realistenes statssentrisme ble og blir problematisert og kritisert. Konstruktivismen og københavnerskolen er her relevante, i det man her forsøker å etablere nye analytiske verktøyer for å gripe et dynamisk sikkerhetsbegrep (To kjernebidrag her er Katzenstein 1996, Buzan, Wæver & de Wilde 1998). Frontene mellom tilhengere av de ulike tilnærmingene er tildels steile. I denne avhandlingen blir analytiske begreper og strategier fra flere posisjoner anvendt for å belyse norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Hovedpoenget er at en eklektisk tilnærming til studiet av Det norske forsvaret muliggjør en bred analyse av et politisk felt i endring, hvor det også blir tatt høyde for historiske og kulturelle forhold. Realismens analyser av stater som rasjonelle nyttemaksimerende aktører kan og bør suppleres med teorier/analyseverktøy hvor normer og verdier får selvstendig oppmerksomhet. Bildet som avtegnes blir mer helhetlig, men også mer komplekst. Konstruktivismen er derfor relevant, men også andre analytiske innganger med en utvidet og dynamisk tilnærming til sikkerhet kan komplementere det analytiske bildet, se nedenfor.

Avhandlingen er hovedsaklig empiridrevet, idet teorier og analytiske begreper først og fremst blir benyttet for å belyse en gitt politisk utvikling. De analytiske tilnærmingene som anvendes her blir ikke forsøkt falsifisert i positivistisk forstand, men skal åpne opp for en bredere forståelse av Det norske forsvarets møte med en ny virkelighet. Avhandlingen er således eksplorerende i sin natur og ambisjon. Ambisjon er å innfri et analytisk ønske om å være relevant (King, Keohane & Verba 1994: 15). De analytiske tilnærmingene kan hjelpe oss med å anskueliggjøre rettferdiggjøringen og legitimeringen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Denne eklektiske og brede tilnærmingen til feltet viser seg også ved metodevalg. Med utgangspunkt i et ønske om at hovedproblemstillingen og underproblemstillingene i de enkeltstående artiklene bør belyses fra ulike vinkler, er flere

ulike empiriinnsamlingsstrategier blitt brukt. Materialet er hentet inn gjennom intervjuer, analyse av offentlige dokumenter og lesning av sekundærlitteratur og bidrag i den forsvars- og sikkerhetspolitiske debatten. Primært er likevel fokuset på bidrag og ytringer fra relevante beslutningstakere, politikktutformere og ansatte i Forsvarsdepartementet (FD). Offentlige forsvarspolitiske dokumenter kan sies å være de mest sentrale bidragene for å belyse oppfatninger om Forsvarets rolle eller institusjonens selvforståelse. Slike dokumenter kan sies å være nøkkelttekster (Hansen 2006: 82) eller monumenter (Neumann 2001: 52). Dette er gjerne dokumenter som debatten blir forankret i. Senere i kapitlet får analytiske, teoretiske og metodiske vurderinger mer inngående oppmerksomhet, men først noen ord om avhandlingens artikler.

1.3 Avhandlingens artikler

Valg av avhandlingens form forteller noe om hvilke ambisjoner forfatteren har. Hvorvidt man bør velge en klassisk form med en lengre monografi eller en artikkelsamling, er det ikke min ambisjon å si noe konkluderende om. Begge formene har sine fordeler og ulemper. En monografi gir mulighet for å i større grad ha et stringent fokus, med en tydelig rød tråd. I en artikkelsamling kan dette gå på bekostning av nødvendigheten av å spisse sine hovedpoeng i buljongterningsform. Artikler kan derfor kritiseres for å være populære framstillinger av innfløkte problemfelt. En annen utfordring er at det finnes en viss fare for gjentakelse når et felt skal belyses gjennom fire artikler. Det ville for eksempel vært underlig å ikke referere til Afghanistan og nordområdene når det "nye" norske Forsvaret er studiefeltet. Utfordringene er likevel ikke uoverkommelige. En gitt artikkel sin vitenskapelige standard kan måles ut i fra et strengt fokus og lite utenomsnakk. Denne formen kan dermed sies å presse forfatterens bevissthet rundt hva som er tematikkens kjerne.

Videre er det av avgjørende betydning i en artikkelsamling at man kan gjenfinne en sammenheng mellom de forskjellige bidragene. Det er viktig å være tro mot tematikken og problemstillingen som legger rammen for avhandlingen. Hvis man lykkes med en slik ambisjon, kan en samling av artikler ha et videre nedslagsfelt. Et annet argument som kan

tale for valg av artikkelsamling, er muligheten for et bredere publikum. En artikkel blir rett og slett lest av flere enn en forskningsmonografi. Forskning bør i stor grad handle om å videreformidle kunnskap, samt å være relevant. Mitt håp er at artiklene i denne avhandlingen har vært med på å innfri denne ambisjonen. Avhandlingens problemstillingen fungerer som en tematisk paraply over mer spissede avgrensninger i de fire enkeltstående artiklene. Det er derfor nødvendig med noen ord om hver av artiklene.

Artikkelen ”Hva forsvarer vi? Tre tilnærminger til norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.” (*Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 2005, nr. 4) er som tittelen forteller en oversikt over legitimeringen og rettferdiggjøringen av det nye norske Forsvaret. Denne artikkelen bereder grunnen for de tre neste artiklene. De tre tilnærmingene til norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk som blir belyst er ideell rettferdiggjøring, alliansepolitikk og forsvar av suverenitet og territoriet, jmf. det som er skrevet ovenfor. Når man retter blikket mot forsvars- og sikkerhetspolitikk, er det viktig å erkjenne at anvendelse av militære virkemidler krever en ideell forankring. Sikkerhetspolitikk generelt og forsvarspolitik spesielt er innleiret i hva man vil kunne kalle en ideell diskurs. Man tar i bruk militære virkemidler for å forsvare noe man anser som verdifullt (Walzer 1992: xii). Det kan være nasjonen Norge, menneskerettigheter, demokrati og så videre. Det er derfor viktig å drøfte de utfordringer en møter idet legitimeringen av bruk av militære virkemidler endrer seg. Videre er det ”nye” NATO, hvor den kalde krigens stabilitet og forutsigbarhet har blitt erstattet med et større innslag av interessekonflikt innad i Alliansen, en del av kjernen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt (Græger 2005, 2007, Heier 2006). Det er ikke dermed sagt at alt var rosenrødt i perioden 1949 til 1989, og da særlig med henblikk på Frankrikes rolle og byrdefordeling mellom medlemmene (Sloan 2005: 41-73). Norge var heller ikke alltid på bølgelengde med sine allierte (Tamnes 1997: 91-96). Men mangelen på en felles fiende har gitt NATO en ny rolle. NATO-medlemskapet er avgjørende når Norge skal definere sin sikkerhets- og forsvarspolitiske rolle. Forsvarets bidrag i Kosovo og Afghanistan er dermed sentrale for å på et mer generelt nivå belyse forholdet til NATO. Til slutt finner vi i det forsvarspolitiske virke et mer eller mindre gjennomgående fokus på vern av territoriell integritet, suverenitet og suverene rettigheter. Forsvaret av nasjonen og dens interesser er omdreiningspunktet. Innledningsvis i

artikkelen hevdes det at: ” (...) oppfatningen om at forsvarets primære rolle er å verne Norges politiske handlingsrom fortsatt utgjør dette politikkområdets episisenter” (s. 335). Utgangspunktet for en slik tilnærming er at Norge prøver å forsvare seg mot noe eller sikre interesser og verdier mot en ekstern påvirkning, eventuelt trussel. Under den kalde krigen inntok russerne denne posisjonen. Hvis vi går tilbake til tiden omkring unionsoppløsningen, var svenskene den mest framtrepende fienden og i 1930-årene var det Finland (Eriksen & Niemi 1981).

Hvilke fiendebilder som er i sentrum i dag, kan virke noe uklart. Her står også oppfatninger om hvilke verktøy (politiske og militære) som er anvendbare i forsvaret av norske interesser sentralt. I dette spennet mellom trusselbildet, altså de andre, og oppfatninger om hva som skal forsvares og hvordan, etableres norsk sikkerhetspolitikk. De to dimensjonene er gjensidig konstituerende. I fra 1999 og fram til 2006, som er denne avhandlingens tidsmessige avgrensning, ser vi både endring og kontinuitet når det gjelder sikkerhetsoppfatninger. En anskueliggjøring av utviklingen disse årene kan fortelle oss noe spesifikt om hvorfor trusselbilder (og møte med dem) blir som de blir i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Artikkel 1 tegner således det brede bildet, og hviler på følgende spørsmål:

Hvilke hovedkategorier kan vi etablere for å anskueliggjøre rettferdiggjøringen og legitimeringen av Det norske forsvaret?

Artikkel 2, ”Forsvarets mål og strategi: sikkerhet for hvem?” (*Internasjonal Politikk* 2007, nr. 1), behandler den ideelle legitimeringen som blir skissert i avhandlingens første artikkel mer utførlig. Videre blir forholdet mellom den forsvars- og sikkerhetspolitiske strategi og de uttalte overordnede mål problematisert. Det hevdes at ” (...) en nærmere avklaring av hva som er Forsvarets hovedoppgave i Norge i dag, er nødvendig.” (s. 40). En sentral debatt i studiet av internasjonale relasjoner omhandler sikkerhetsbegrepets gyldighetsområde. Etter den kalde krigen står vi overfor en ny forsvars- og sikkerhetspolitisk trusseloppfatning. Sikkerhetsbegrepet omslutter flere forhold. I artikkelen er fokuset rettet mot denne utviklingen generelt, men med et spesifikt blikk på

det ”nye” norske Forsvaret. Ambisjonen er å belyse utfordringer en møter idet Forsvaret utvider sin sikkerhetspolitiske portefølje. I teksten får altså særlig den ideelle rettferdiggjørelsen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk oppmerksomhet.

To utfordringer er plassert i søkelyset: For det første står det uavklarte forholdet mellom mål og strategi i fokus. For det andre problematiseres spørsmålet; sikkerhet for hvem? Forholdet mellom mål og strategi er utydelig formulert i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Dette viser seg blant annet ved at begreper som menneskelig sikkerhet og samfunnssikkerhet¹¹ får oppmerksomhet uten at man er tydelig på deres nedslagsfelt eller hva begrepene faktisk skal inneholde. Videre framstår staten (territorium, suverenitet og suverene rettigheter) fortsatt som det viktigste referanseobjekt, noe som til tider blir skyggelagt i norsk forsvarspolitik i perioden som er gjenstand for analyse i avhandlingen. En tydeliggjøring av nettopp slike forhold er det som blir etterspurt i denne artikkelen. Spørsmålet ”sikkerhet for hvem?” er således retorisk. De nasjonale sikkerhetsinteresser er fortsatt kjernen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, og fremming av menneskelig sikkerhet er et biprodukt, eventuelt et middel for trygging av nasjonal egeninteresse. En slik konklusjon finner sitt belegg i hvordan innsatsforsvaret legitimeres i offentlige dokument, taler og så videre. Oppsummert er det sentrale spørsmålet i artikkel 2:

Med utgangspunkt i et uklart formulert forhold mellom mål og strategi i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, hva framstår som det viktigste referanseobjektet for sikkerhet?

I artikkel 3, ”Norway in NATO: The Ambivalent Ally” (*Contemporary Security Policy*, 2007, nr. 3), er blikket rettet mot norsk alliansepolitikk. Denne artikkelens ambisjon er å belyse overordnede trekk ved norsk NATO-politikk de seneste år. Artikkelen drøfter en påstand om at Norge er ”an ambivalent ally”. Det blir hevdet at både realistenes og

---

¹¹ Begge disse begrepene har et bredt nedslagsfelt i norsk debatt. Samfunnssikkerhet er likevel gjerne koblet til det innenrikspolitiske (ulykker, redning, naturkatastrofer og så videre). Begrepet menneskelig sikkerhet (human security) har forsøksvis blitt inkorporert i norsk forsvarspolitisk debatt, se særlig det strategiske konseptet (Styrke og relevans 2004/2005). Begrepet må nok likevel sies å ha større relevans i den brede utenrikspolitikken. En kan dermed forvente at begrepet vies mer oppmerksomhet i Utenriksdepartementet (UD), uten at vi skal konkludere i noen retning her. Se forøvrig også nedenfor.

konstruktivistenes analytiske innganger kan understøtte en slik påstand, eller; ”Norwegians see NATO as a security community and a means of doing power politics”. (s. 621.)

Sentralt er forholdet mellom kollektivt forsvar og kollektiv sikkerhet. Videre rettes blikket mot Norges posisjonering i NATO og fremming av ideelle verdier. For det tredje er spenningen mellom innflytelse i Alliansen og nasjonale prioriteringer i søkelyset. Til sist rettes blikket mot forholdet mellom skepsis og tillit. Innledningsvis i artikkelen får altså forholdet mellom kollektiv sikkerhet og kollektivt forsvar oppmerksomhet. Spørsmålet er hvorvidt NATO bør defineres som en organisasjon som hviler på ideer om kollektiv sikkerhet eller kollektivt forsvar. Sentralt i denne sammenheng er også utviklingen av NATO på 1990-tallet og fremover i spenningen mellom å være en verdiforvalter og forsvarsallianse (Rottem 2002). Mest sentralt i dette bidraget er spørsmålet om Norges prioriteringen mellom det mer rendyrkede nasjonale forsvar, med kapasiteter som for eksempel MTBene og fregattene, og det å integrere militære kapasiteter i NATO som sådan. Relevant i denne sammenheng er dermed også forholdet mellom skepsis og tillit. Er det sikkert at NATO vil tre støttende til ved for eksempel en mer begrenset konfrontasjon i nord? Eller er det kanskje ikke ønskelig? Påstanden er at Norge har et ambivalent forhold til det nye NATO. Denne ambivalensen kan man også gjenfinne i Norges forhold til NATO under den kalde krigen. Interessant er dermed å belyse den kontinuitet vi finner. Følgende hovedspørsmålet stilles således i artikkel 3:

Hvordan rettferdiggjøres og legitimeres den ambivalente norske NATO-politikken i perioden 1999 til 2006?

I den avsluttende artikkelen (artikkel 4), ”Forsvaret i nord: mellom avskrekking og beroligelse” (*Norsk Tidsskrift for Samfunnsforskning* 2007, nr. 1), utfordres den rådende oppfatningen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitisk debatt om at vi ser radikale endringer både hva gjelder politikkens mål og midler. Et sentralt spørsmål som blir stilt er: ”Har norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk endret seg i så stor utstrekning som flere hevder?” (s. 64). Uten å påstå at vi ikke ser endringer, blir det her hevdet at norsk forsvars- og

sikkerhetspolitikk fortsatt kan beskrives som en balansegang mellom avskrekking og beroligelse, slik som under den kalde krigen (Skogan 1980, Tamnes 1997: 100-111, Riste 2005: 214-217). I artikkelen analyseres begrepsparets relevans ved hjelp av teorier i internasjonal politikk. Tekstens ambisjon er ikke å falsifisere teorier, her realisme og konstruktivisme, i tradisjonell forstand. Målet er å bruke teoriene som verktøy for å belyse forholdet mellom avskrekking og beroligelse. Det empiriske hovedfokuset er på nordområdene fordi dette området står i en særstilling hva gjelder spørsmål om forvaltning av ressurser og suverenitet. Man bør stille seg spørsmålet: hvor mye makt er nok i nord?

Begrepsparet avskrekking og beroligelse er kjent fra litteraturen om den kalde krigen (ibid.). Avskrekking har to dimensjoner. For det første kobles det til den faktiske muligheten for å mobilisere militære kapasiteter som vil heve terskelen for en eventuelt fiende sin vilje til å ty til makt. For det andre kan avskrekking kobles til internasjonale normer og regler som bremser staters eventuelle ekspanderende ambisjon. Suverenitetsprinsippet står følgelig sentralt. Videre hevdes det i artikkelen at beroligelse også har to dimensjoner. For det første knyttes det opp mot en påstand om at militær tilstedeværelse i nordområdene, skaper en visshet blant internasjonale aktører om at Norge har orden i eget bo. Samtidig viser begrepet beroligelse til en oppfatning om Norge som en småstat og ikke-aggressiv aktør i internasjonal politikk. Oppsummert er kjernes spørsmålet i denne artikkelen:

Hvordan kan vi analysere Forsvarets strategiske rolle i nordområdene?

Disse fire artiklene utgjør hoveddelen av avhandlingen. Den røde tråden i artiklene er hvordan Det norske forsvaret har blitt rettferdiggjort og legitimert de seneste år. Med utgangspunkt i den observasjon at *tre hovedhensyn*, den ideelle rettferdigjørelsen, allianseforpliktelsen og det klassiske nasjonalforsvar, er sentrale i norsk forsvarspolitisk virksomhet, blir bildet av det "nye" norske Forsvaret avtegnet. Oppsummert er det dermed slik at artikkel 1 tegner den overordnede skissen med blikket rettet mot de tre

hovedpilarene, mens artiklene 2, 3 og 4 dykker dypere ned i henholdsvis ideell rettferdiggjørelse, forholdet til NATO og forsvaret av suverenitet og territoriell integritet.

Før artiklene framlegges i sin helhet, er det på sin plass med en orientering om avhandlingens analytiske, teoretiske og metodiske innfallsvinkel. Men først vil sentrale trekk ved Det norske forsvarets utvikling de seneste år bli belyst.

2.0 Et forsvar i bevegelse

”Regjeringens ambisjon er (..) å opprettholde evnen til tidsavgrenset invasjonforsvar i én landsdel av gangen” (St. meld. nr. 22, 1997-1998:8)

”En aktiv internasjonal rolle bidrar til å ivareta grunnleggende nasjonale interesser” (St.prp. nr. 42, 2003-2004:1)

Det første sitatet kan sies å representere den rådende oppfatning om Forsvarets hovedoppgave gjennom så å si hele 1990-tallet. Det har i så henseende blitt hevdet at Det norske forsvaret ikke klarte å tilpasse seg en endret internasjonal virkelighet etter murens fall (Mevik 1999, Ulriksen 2002) og at det fant sted et kognitivt etterslep, i den forstand at Forsvaret var dimensjonert for et angrep fra øst helt til slutten av 1990-tallet. Dette var en struktur som innebar at man ikke hadde tatt innover seg at Norge levde i en fundamentalt annerledes verden.¹² Dette har endret seg. I sitat nummer to fra langtidsproposisjon for perioden 2005-2008 kommer endringen til uttrykk ved at den internasjonale dimensjonen får mer oppmerksomhet. Sentralt er dermed overgangen fra et invasjonforsvar eller mobiliseringsforsvar til hva man kan betegne som et innsatsforsvar.

---

¹² Dette er ikke et særnorsk fenomen. Mary Kaldor hevder i relasjon til den kalde krigen at: ” ”Old war” ways of seeing the world run very deeply in the discourses of politicians. And this, it can be argued, prevents them from seeing the reality of ”new wars””. (2007:5)

Det er imidlertid ikke et nytt fenomen at norske soldater tjenestegjør i internasjonale operasjoner, noe som for eksempel Tysklandsbrigaden¹³ og UNIFIL viser. Endring innebærer snarere at de tidligere bidragene ikke utgjorde fundamentet for Forsvaret.¹⁴ Forsvaret var ikke dimensjonert for virksomhet ute. Bidragene var i periferien av Forsvarets kjerne, selvom de ble sett på som verdifulle også i tilknytning til direkte nasjonal sikkerhet (Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004:172-173). Nå er soldater ute for å forsvare det som er hjemme. Det overordnede utviklingstrekket, vil flere hevde, er at Det norske forsvaret er mer rettet mot offensiv bruk av militære virkemiddel i motsetning til tidligere hvor den defensive og avskrekkende effekt var mest sentral (Børresen 2005, Matlary & Østerud 2005). Dette forholdet får oppmerksomhet i artiklene som utgjør avhandlingen. En påstand er at forholdet mellom kontinuitet og endring fortjener oppmerksomhet. I en tid hvor alle har blikket rettet mot endring, er det naturlig å se om en slik beskrivelse er god nok, idet kontinuitet også kjennetegner norsk forsvar- og sikkerhetspolitikk. En slik kontinuitet kan man finne i forholdet til de nærmeste allierte.

2.1 NATOs nye rolle

Etter den kalde krigen stod NATO uten et konkret fiendebilde og måtte derfor finne sin eksistensberettigelse på et annet grunnlag. Kenneth Waltz spådde tidlig på 1990-tallet at NATOs tid var forbi (1993).¹⁵ I en viss forstand hadde han rett. Det NATO som vokste fram i begynnelsen av det nye århundre var et annet enn det som skulle balansere den røde fare under den kalde krigen. Formuleringen av to nye strategiske konsepter (1991 og 1999) er et uttrykk for denne utviklingen. Utvidelsen østover er den materielle konsolideringen av et nytt NATO som hadde gått "out of area", både hva gjelder operasjoner og nye medlemmer. Norges tradisjonelt positive holdning til NATO ble selvfølgelig påvirket av dette, men Alliansen ble og blir fortsatt oppfattet som "en hjørnestein for norsk sikkerhet" (St.prp. nr. 42, 2003-2004: 15). Dette viser seg blant

---

¹³ Tysklandsbrigaden var den norske Hærens bidrag til den allierte okkupasjonsstyrken i Tyskland etter den andre verdenskrig.

¹⁴ Tysklandsbrigaden er for så vidt et unntak. Uten at denne får mer oppmerksomhet her.

¹⁵ Han modifierer sitt argument i en artikkel 2000, hvor han hevder at egeninteresse i det byråkratiske system kan forlenge levetiden (Waltz 2000).

annet ved at Norge har innmeldte styrker i NRF (NATO response force)¹⁶ og deltar i den NATO-ledede ISAF-styrken i Afghanistan. Det bør også framheves at Norge er en del av EUs forsvars- og sikkerhetspolitikk (ESDP).¹⁷ Til tross for at Norge ikke er medlem av EU, så er man deltaker i EUs sikkerhetsstrategi gjennom deltakelsen i blant annet Nordic Battle Group.

Bidragene til operasjonene på Balkan på 1990-tallet bør ses i lys av dette. Jugoslavias sammenbrudd førte med seg nye sikkerhetsutfordringer. Likevel, det er først med konflikten i Kosovo at debatten om Det norske forsvarets rolle på Balkan ble flyttet inn i Forsvarets kjerne. Dette var en operasjon hvor det ikke fantes et entydig FN-mandat bak, i motsetning til i Bosnia. Det var likevel bred politisk enighet i Norge om at noe måtte gjøres. Til og med et parti som var etablert på basis av skepsis til NATO, altså SV, mente at intervensjonen kunne rettferdiggjøres. Samtidig gjennomgikk altså NATO store omveltninger hva gjelder virkeområde. Dette sammenfalt også i tid med endringer i forståelsen av hva Det norske forsvarets oppgaver var. Forsvarsforliket i 1999 er et uttrykk for dette (Godal 2001: 54-55), Forsvarsstudien av 2000, med nåværende forsvarssjef Sverre Diesen som en av arkitektene, og den påfølgende langtidsproposisjonen for 2002-2005 (St. prp. nr. 45, 2000-2001) peker i retning av det Forsvaret som vi ser i skrivende stund.

På den hjemlige arena finner det følgelig sted en debatt om hvordan Det norske forsvaret skal se ut. Selv i en tid med endringer i politisk farge på ledelsen av Forsvarsdepartementet (FD), er enighet mer utbredt enn konflikt.¹⁸ Denne enigheten har vært et kjennetegn ved norsk utenrikspolitikk generelt og forsvars- og

---

¹⁶ Et konsept som skal gjøre NATOs styrker hurtigere deployerbare og mer relevante se NATOs hjemmeside, www.nato.int.

¹⁷ Det finnes en rekke analyser hvor samarbeidet mellom EU og Norge på det forsvars- og sikkerhetspolitiske feltet får oppmerksomhet (se for eksempel Græger, Larsen og Ojanen 2002, Knutsen 2002). Videre kan det nevnes i denne sammenheng at Norge ønsker et tett nordisk samarbeid (St.prp. nr. 42, 2003-2004: 31).

¹⁸ Ikke dermed sagt at fundamentale veivalg har blitt debattert høylytt i norsk politikk. Et nærliggende eksempel er selvfølgelig venstresidens debatt om norsk medlemskap i NATO (Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004). Gjennomgående har det likevel vært bred politisk enighet om Forsvarets størrelse og rolle.

sikkerhetspolitikken spesielt (Riste 2005).¹⁹ I denne avhandlingen er det som sagt, tiden etter den kalde krigen som er i fokus, eller nærmere bestemt tiden etter at Forsvaret både på politisk og administrativt nivå i mer eller mindre grad forlater ideen om at den største trusselen mot Norge er en invasjon fra øst. Det er ikke dermed sagt at man ikke kan gjenfinne dette trusselbildet i norsk forsvarspolitisk debatt. Dette kommer særlig til uttrykk ved en påpekning av at Russland er en stormakt. Som en følge av dette vil Russland alltid kunne være en trussel (se for eksempel St.prp. nr 42, 2003-2004: 29-31 og St.prp. nr. 1, 2005-2006: 23).

2.2 Innsatsforsvaret

De fleste vil nok si at den enkelthendelsen som i størst utstrekning kan sies å stå som representant for det endrede trusselbildet i det nye århundre er 11. september 2001. Det er ikke dermed sagt at en eventuell terrorfare ikke tidligere hadde blitt debattert i Forsvaret, men terror fikk en ny status etter angrepene. Etter flere samtaler og intervjuer med ansatte i Forsvarsdepartementet, er det mye som tyder på at et storstilt terrorangrep ikke kom som en overraskelse, og fikk dermed ikke den interne effekten mange mener vi har sett. Ikke dermed sagt at man så for seg at USA skulle bli rammet på en så spektakulær og massiv måte. Men terror var allerede på agendaen (se for eksempel St.prp. nr. 45, 2000-2001: 13). Det sentrale her er de ytre påvirkninger, og da særlig amerikanernes krig mot terror. 11. september er en merkedato for internasjonale relasjoner generelt og Norges forhold til sin nærmeste allierte USA spesielt. I tiden etter 11. september beveget USA seg fra en mer isolasjonistisk politikk til igjen å aktivt forsøke å utforme internasjonale forhold (Lundestad 2004: 342-347). Afghanistan og Irak er eksempler på en slik politikk. I denne avhandlingen er det ikke rom for lengre redegjørelser vedrørende denne dreiningen i internasjonal politikk, men en nødvendig erkjennelse er at Det norske forsvarrets rolle og selvforståelse støtter an mot slike internasjonale utviklingstrekk.

---

¹⁹ To poeng kan man likevel gjøre i denne sammenheng. For det første har SV framstått som det eneste parti med en viss størrelse, som har opponert mot konsensusen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Dette har også vist seg etter at parti kom i regjeringsposisjon. For det andre har vi sett et tydelig skille mellom Kristin Krohn Devold og Anne-Grete Strøm-Erichsen som forsvarsministre. Devold lente seg i større grad mot det transatlantiske.

Sentralt står blant annet forholdet mellom Russland og USA. Dette forholdet kan beskrives som en pendelbevegelse. I forkant og under Kosovo-intervensjonen var forholdet mellom de to tidligere supermaktene meget anstrengt. Etter 11. september så vi igjen en tilnærming mellom de to statene. De siste årene har pendelen svingt, og forholdet er igjen kjølig. EU kan delvis tolkes som en slags buffer i dette internasjonale motsetningsforholdet mellom USA og Russland. Her er troen på de multilaterale løsninger i fokus (Kagan 2003). Norge er i spennet mellom disse tre hjørnene i internasjonal politikk.

Flere vil hevde at angrepet på Afghanistan førte med seg en forpliktelse for Norge.²⁰ Gjennom en påpekning av at angrepet 11. september var et militært angrep på et av alliansemedlemmene, ble det også oppfattet som et angrep på alle. 11. september er dermed en merkedato også for Det norske forsvaret. De seneste år har bidragene i Afghanistan vært kjernen i Forsvarets internasjonale virksomhet. Bidragene er i all hovedsak rettet mot stabilisering og opprettholdelse av generell orden. I tilknytning til Operation Enduring Freedom har man likevel bidratt med mer offensive kapabiliteter (les spesialstyrker). Disse bidragene ble hyppig debattert i norske medier. Ved regjeringsskiftet høsten 2005 ble også dette engasjementet avviklet.²¹ Det sparsommelige bidraget i Irak, som gjaldt opptrening av irakiske offiserer ble også avviklet. Ingeniørkompaniet som var stasjonert i det sørlige Irak i 2003 var gjenstand for omfattende debatt da mange mente at dette legitimerte amerikanernes invasjon av landet, en invasjon som ikke fikk norsk støtte.²² Det har blitt hevdet at forholdet mellom USA og Norge ikke er like hjertelig som det en gang var, og forholdet er under press med den rødgrønne regjeringen som kom til makten høsten 2005. Norge har på den andre siden en sterk transatlantisk identitet (Tamnes 1997, Riste 2005), og det er vanskelig å se for seg at dette skal endre seg markant i løpet av så kort tid.

---

²⁰ Dette til tross for at den militære operasjonen i Afghanistan i seg selv ikke formelt var/er en artikkel 5-operasjon (<http://www.nato.int/isaf/index.html>).

²¹ Spesialstyrker har likevel ved flere anledninger etter dette blitt sendt til Afghanistan, se Forsvarets hjemmesider (<http://www.mil.no/intops/>) for oversikt over norske utenlandsbidrag.

²² Se forøvrig Bondevik (2006) for en redegjørelse for denne politikken

Til tross for at Norge har vært tilbakeholden i forhold til amerikanernes globale engasjement, er i skrivende stund bidragene i Afghanistan selve kjernen i Det norske forsvaret sin internasjonale portefølje. I løpet av 2006 ble også NATOs engasjement i området blitt utvidet. Dette er et tegn på at amerikanerne, uavhengig av motiv, mener at NATO har en rolle å spille i internasjonale relasjoner (St.meld. nr 16, 2005-2006: 7). Forholdet mellom NATO, Norge og USA er dermed i stor grad strukturerende for hvordan vi oppfatter Forsvarets rolle innen en kontekst som er i endring. Det er likevel andre forhold som også fortjener oppmerksomhet.

2.3 Nordområdenes renessanse

I løpet av perioden som belyses i denne avhandlingen, har nordområdene fått økt oppmerksomhet. Det er flere grunner til dette, sentralt står blant annet fiskeriressursene og utsiktene til at området kan bidra til å møte en økende etterspørsel etter energi. Dette har vist seg på et overordnet utenrikspolitisk plan ved at flere styringsdokumenter har blitt formulert. Et nordområdeutvalg ble nedsatt av Utenriksdepartementet (UD) i mars 2003, og i desember samme år resulterte dette i NOU 2003:32, *Mot nord!* I april 2005 fulgte Stortingsmelding nr. 30 (2004-2005) *Muligheter og utfordringer i nord*. Den rødgrønne regjeringen, som kom til makten høsten 2005, satte også nordområdene øverst på den utenrikspolitiske dagsorden. I politiske styringsdokumenter som *Soria Moria-erklæringen* (2005) og *Regjeringens nordområdestrategi* (2006) forsøker man å avtegne et overordnet bilde av de utfordringer og muligheter vi finner i nord. Gjennom lesning av forsvarspolitiske dokumenter ser vi også at nordområdene er plassert høyt på den sikkerhets- og forsvarspolitiske agendaen (se for eksempel St.prp. nr. 1, 2005-2006: 23). Høsten 2005 fikk området ytterligere oppmerksomhet ved at kapteinen på den russiske tråleren *Elektron* "kidnappet" to norske kystvaktinspektører. Denne hendelsen forsterket inntrykket av at Norge ikke har et avklart forhold til Russland. Spørsmål tilknyttet Fiskevernesonen rundt Svalbard og den uavklarte grensedragningen i Barentshavet står sentralt her.

Forholdet til Russland er dermed fortsatt høyt på dagsorden i utformingen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Hvis man går tilbake til slutten av 1990-tallet, var man vitne til at forholdet mellom vesten og Russland kjølnet ned etter en optimistisk periode i etterkant av avslutningen av den kalde krigen. Dette må ses i lys av russernes fordømmelse av intervensjonen i Kosovo og motstand mot NATO-utvidelse østover (Asmus 2002, Lundestad 2004). Etter 11. september 2001 så vi igjen tøvær. Amerikanerne (les Vesten) og Russland fant en felles fiende i terror. Vi bevitnet dermed en tilnærming mellom Norge og Russland. Dette kom blant annet til uttrykk ved at man hadde fellesøvelser i nord, samt etablerte nærmere kontakt både på det politiske og militære nivå. På den andre siden gir et økonomisk ekspansivt Russland utover på 2000-tallet igjen uttrykk for sine stormaktsambisjoner, noe som blant annet særlig kommer til uttrykk i spørsmål tilknyttet energileveranser (Godzimirski 2007). Forsvaret har likevel en helt annen dialog med Russland nå enn hva som var tilfellet under den kalde krigen.²³ Oppsummert kan man si at ved begynnelsen av dette tiåret var relasjonen mellom Norge og Russland i overveiende grad preget av avspenning. Men utviklingen de seneste år forsterker inntrykket av at Russland og Norge har divergerende interesser i nord, noe som igjen er nært koblet til den politiske utviklingen internt i Russland. Vi ser et selvbevisst Russland spille en mer og mer sentral rolle i internasjonal politikk igjen, da særlig innenfor energisektoren.²⁴ Denne utvikling har vært med på å føre norsk nordområdepolitikk høyt opp på den politiske agendaen.

Hvis vi ser nærmere på rent nasjonale faktorer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, er det særlig den radikale omstruktureringen av Forsvaret som er sentrale i forhold til hvordan institusjonens rolle blir tolket. Det norske forsvaret er en viktig arbeidsplass for mange i det langstrakte landet Norge. Vi har sett en massiv nedbygging av

---

²³ På et mer generelt utenrikspolitisk plan kommer dette til uttrykk i blant annet Barentssamarbeidet, Arktisk råd og gjennom bilaterale forhandlinger (Hønneland 2005). Det har også funnet sted et visst bilateralt forsvars- og sikkerhetspolitisk samarbeid mellom Russland og Norge. Dette har vist seg gjennom øvelser, besøk og kommunikasjonslinjer. Under *Elektron*-saken var det for eksempel nær kontakt mellom Nordflåten og Landsdelskommandoen Nord- Norge (LDKN) (Inderberg 2007). NATO-Russlandsrådet er selvfølgelig også relevant for Norge.

²⁴ I løpet av 2007 økte den russiske øvelsesvirksomhet i de norske nærrområder. Denne virksomheten får ikke nevneverdig oppmerksomhet i denne avhandlingen, da det går utenfor perioden i fokus. Vi så likevel også et mer ambisiøst Russland i tidsrommet som er i søkelyset i denne avhandlingen.

basestrukturen, noe som også har ført med seg en bemanningsreduksjon. Nå er Rena og Indre Troms kjerneområdene for den norske Hæren, mens tidligere var kapasitetene adskillig mer spredt (Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004, Diesen 2006, www.mil.no/haren). Disse nedleggelsene og nedbemanningen har ikke overraskende blitt møtt med stor skepsis (Børresen 2005). Denne skepsisen har ikke blitt mindre ved at også Forsvarets økonomi til tider har vært preget av turbulens. Forsvarssjef Sverre Diesen hevder at Forsvaret er preget av manglende balanse på tre viktige områder.²⁵ For det første har han hevdet at det er en ubalanse mellom det forsvaret Norge har og de sikkerhetspolitiske utfordringene man står overfor. Videre er det en ubalanse mellom operativ og ikke-operativ struktur. Basestruktur og støttefunksjoner er for omfattende. Til sist har han påpekt at det er en mangel på langsiktig samsvar mellom politisk vedtatt forsvarsstruktur og politisk vedtatte budsjetter (Diesen 2006:2). Økonomi er som alltid et sentralt stikkord, og investeringer i nye MTBer og fregatter har også blitt debattert, da disse er de største Forsvaret har gjort til dags dato. Det er lagt opp til at politisk ledelse i løpet av høsten 2008 skal bestemme hvilke nye jagerfly som skal kjøpes inn. Dette framtidige flykjøpet vil få økonomiske, strategiske og politiske ringvirkninger for Det norske forsvaret (Morskogen 2006). De endringene som er beskrevet ovenfor gikk selvfølgelig ikke upåaktet hen, og utgjør den empiriske rammen for avhandlingen. Det er likevel utenfor denne avhandlingens målsetting å forsøksvis beskrive og analysere alle de forhold som legger føringer på og etablerer Det norske forsvarets handlingsrom. Sentralt står hvordan Det norske forsvaret uttrykker sin egen rolle mellom verdiforvalter, alliansemedlem og forsvarer av rent nasjonale interesser. Med denne redegjørelsen i minne, er det nå på sin plass å framlegge de teorier og analytiske strategier som blir anvendt i avhandlingen. Realisme, konstruktivisme og utvidede tilnærminger til sikkerhet er i sentrum.

---

²⁵ Tidligere refererte han til den doble ubalanse (Diesen 2005a).

3.0 Teori og analytisk strategi

Den teoretiske innsikten det trekkes på her legger ulike vitenskapsteoretiske forutsetninger til grunn. Det mest relevante skillet i denne avhandlingen går mellom ideer og materie. Finnes det en virkelighet utenfor vår erkjennelse av den? Har materielle forhold en selvstendig påvirkningskraft? Ontologi som er læren om hvordan virkeligheten faktisk ser ut, omhandler slike spørsmål. Slike utsagn er igjen koblet til epistemologi, læren om kunnskap. Er det for eksempel mulig å etablere kausale sammenhenger i samfunnsvitenskapen?

En utfordring i denne avhandlingen er at realismen hviler på andre ontologiske og epistemologiske grunnforutsetninger enn flere av bidragene innenfor konstruktivismen. Innenfor realismen ligger en materialistisk ontologi til grunn og man hevder at kausalforklaringer er mulig i samfunnsvitenskapen. På den andre siden finner vi blant en rekke ”konvensjonelle” konstruktivister en tendens til en positivistisk epistemologi men samtidig en ideasjonell ontologi.²⁶ I denne forbindelse har man gjerne hevdet at konstruktivismen ønsker å framstå som en mellomposisjon, hvor en anvender innsikt både fra realismen og mer ”radikale” tilnæringer, som for eksempel post-strukturalisme (Wendt 1999).

Utgangspunktet i avhandlingen er at materie og ide er gjensidig konstituerende. Distinksjonen mellom en materiell og ideasjonell²⁷ ontologi er dermed mindre relevant. Kausalforklaringer etterstrebes heller ikke.²⁸ I den forstand at målet ikke er å forklare norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, men analysere grunnlaget som Forsvaret rettferdiggjør og legitimerer sin virksomhet på bakgrunn av.

---

²⁶ Lene Hansen bruker betegnelsen ”konvensjonelle” konstruktivister om for eksempel Alexander Wendt (Hansen 2006), noe som får oppmerksomhet senere i dette kapitlet.

²⁷ Ideasjonell henspeiler på det som omhandler ideer. Begrepet idealisme er også utbredt, men dets historie og klare normative føringer gjør at det ikke blir anvendt her.

²⁸ For en lengre redegjørelse hvor det hevdes at kausalforklaringer er en umulighet se Hansen (2006:25-28). Jeg tar ikke endelig stilling i denne debatten. Det vitenskapsteoretiske utgangspunktet er at analyseobjektet bør være definerende for hvilke teorier som er relevante, og hvordan de skal anvendes i en gitt analyse.

I avhandlingen blir følgende strategi fulgt: På det empiriske plan er Forsvaret som sikkerhetspolitisk verktøy i sentrum for analysen, altså den militære/materielle dimensjon. Sikkerhetsbegrepet er således koblet til en nokså klassisk tilnærming til studiefeltet. Det er ikke dermed sagt at begrepet sikkerhet ikke også kan anvendes innenfor andre politiske (eventuelt. a-politiske) felt (Buzan, Wæver & de Wilde 1998). For eksempel kan begreper som ”human, environmental og global security” ha en eksistensberettigelse. De blir også innlemmet i det militære/forsvarspolitiske felt.²⁹ Her er det likevel bruken (eller trusselen om bruk) av våpenmakt som definerer og avgrenser avhandlingens ambisjoner. Gjennom å gi dette feltet ontologisk status blir slike maktmidlers faktiske innflytelse understreket. Fordelingen av militære kapasiteter betyr noe for Det norske forsvaret sitt handlingsrom. Dette vil gjelde både den relative fordelingen av makt mellom stater, og eventuelt andre aktører, og mellom forskjellige våpengrener innenfor den norske militære struktur. Makt blir i så henseende koblet til fordelingen av materielle kapasiteter. Vi ser dermed en binding til realismens noe snevre maktbegrep (Waltz 1979, Walt 1991, Mearsheimer 2001). Bildet er likevel ikke entydig, da det i denne avhandlingen blir hevdet at det materielle ikke blir virksomt før man har begreper/ideer om denne materielle virkeligheten. Materie og mening kan ikke forstås uavhengig av hverandre (Neumann 2001).

Det viktige her er at rent materielle størrelser har betydning, men ikke før de får en intersubjektiv status som viktige. Ønsket er altså ikke å rangere forsvaret av materielle størrelser over ideasjonelle per se. Idé og materiell struktur er gjensidig konstituerende. Et eksempel kan være USAs rolle som hegemon i internasjonal politikk. Denne maktfordelingen i det internasjonale system, som i stor utstrekning hviler på materielle forhold, legger føringer på stateres handlingsrom. For Norges del legger nærheten til Russland, den lange kystlinjen og den store ressursrikdommen materielle føringer på det norske handlingsrommet. Poenget her er at dette materielle handlingsrommet ikke kan bli virksomt uten våre begreper om det.

---

²⁹ Se blant annet det strategiske konseptet: Styrke og relevans (FD 2004/2005) og St.prp. nr 42, 2003-2004.

Struktur og aktør er gjensidige konstituerende (Wendt 1987, 1992 og 1999, Giddens 1995). Mange vil hevde at aktører til dels kan definere sin egen virkelighet, men det eksisterer både materielle og intersubjektive oppfatninger (for eksempel språk) som muliggjør og begrenser handling. Slike handlingsrom tilknyttet Det norske forsvaret er i sentrum i avhandlingen. Et av de mest nærliggende eksempler er dimensjoneringen av Forsvaret på 1990-tallet, hvor det som sagt har blitt hevdet at avslutningen av den kalde krigen først fikk en materiell konsekvens på slutten av tiåret (Ulriksen 2002). For Det norske forsvaret var ikke den kalde krigen over før ved århundreskiftet. Felles oppfatninger om hva som utgjorde trusselen levde videre lenge etter at de internasjonale maktstrukturene hadde endret seg. Slike oppfatninger finner vi fortsatt. Vi kan se stor grad av kontinuitet når det gjelder hvorledes Det norske forsvaret blir legitimert. Dette til tross for at praksisen, fra mobiliseringsforsvar til innsatsforsvar, i stor grad har endret seg.³⁰ Staten, og dens sikkerhet³¹, er fortsatt det viktigste referanseobjektet i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.³²

Avhandlingens tar også utgangspunkt i at våre begreper om handling kan skape handling. Vi beveger oss dermed over i debatten om speech-acts (Austin 2001 [1962] og Searle 1999 [1969]). Dette er en innsikt som har fått status i sikkerhetspolitiske studier, blant annet gjennom arbeidene til Ole Wæver og Barry Buzan (Wæver 1992, 1995 og 1997, Buzan, Wæver & de Wilde 1998, Buzan & Wæver 2003). En slik innsikt er igjen koblet til den vitenskapsteoretiske debatten om aktør og struktur.³³ Hva som skjer i det vi velger å gi noe sikkerhetspolitisk status eller eventuelt velger å frata et felt sikkerhetspolitiske status står sentralt. Vi kan ta utgangspunkt i et av spørsmålene stilt innledningsvis: Hva forsvarer Norge? Hvordan aktører som har signifikant innflytelse på utformingen og etableringen av forsvarspolitikken omtaler Forsvaret er sentralt og hvilke normative og kulturelle føringer (hva vi kan snakke om) vi finner bør også være i sentrum for analysen.

---

³⁰ Se forøvrig Neumann 2002 og Græger 2007 om forholdet mellom om praksis og diskurs

³¹ Statssikkerhet oppfattet som utfordringer som har en direkte betydning for Norge, altså "...utfordringer som representerer en trussel mot Norges territorium, mot Norges befolkning eller mot norske myndigheters selvstendige evne til å iverksette politiske beslutninger og opprettholde norsk lov i områder hvor vi hevder suverenitet" (Johansen 2006:7).

³² Et referanseobjekt kan være ting, ideer og mennesker som hevdes å være utsatt for en eksistensiell trussel og som har legitimitet knyttet til overlevelse (Buzan, Wæver & de Wilde. 1998).

³³ Også kjent som struktureringsteori (Giddens 1995).

Hva kan Norge forsvare? Hvilke ideasjonelle strukturer legger rammene for oppfatninger om virkeligheten? Hvordan blir noe et sikkerhetspolitisk anliggende?

Når det gjelder anvendelsen av teori i avhandlingen, er den forskjellig fra artikkel til artikkel. I de to siste artiklene integreres for eksempel teoretisk og analytisk innsikt fra to forskjellige teoriplattformer. Dette kan være problematisk særlig når det gjøres et skille mellom materiell og ideasjonell påvirkning. I artiklene er det et grep for å analytisk skille realisme og konstruktivism fra hverandre. Utgangspunktet i denne avhandlingen er likevel at materie og ide er gjensidig konstituerende, og kan ikke tolkes uavhengig av hverandre.

Bidragene i avhandlingen kan således ikke bli plassert i en avgrenset teoretisk bås. Artiklene er mer eller mindre teoretiske og trekker veksler på forskjellige tradisjoner innenfor faget. Indirekte er dette koblet til Barney G. Glaser og Anselm L. Strauss refleksjoner rundt grunnlagt teori (grounded theory) hvor idealet er at teorier skal dannes ut i fra det som ble observert (Glaser & Strauss 1967, Andersen 1997 og Jacobsen 2005). Hvis avhandlingen skulle få en teoretisk merkelapp, vil det være refleksiv eller eklektisk realisme, hvor innsikt fra realistisk teori blir innlemmet i en konstruktivistisk analyse. Dette innebærer en pragmatisk tilnærming til teorianvendelse, hvor teorier blir analytiske strategier eller fortolkningsredskaper i et gitt prosjekt. Det bør påpekes at innsikt fra realismen og konstruktivismen får mest oppmerksomhet i denne avhandlingen. Det er ikke dermed sagt at institusjonelle og liberale teorier ikke kunne være velegnet, men som analysene forhåpentligvis viser så er de teoretiske valgene fornuftige. Til tross for at realismen og konstruktivismen er mest sentrale i de ulike analysene, har jeg valgt å komplimentere og supplere bildet ved å se på tilnærminger med en utvidet sikkerhetsforståelse, og da særlig københavnerskolen.

Avhandlingens analytiske og teoretiske ambisjon er å bidra til å etablere et begrepsapparat som kan gjøre det mulig å analysere norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ved århundreskiftet. Den teoretiske ambisjon utgjør således ikke kjernen i denne avhandlingen. Teori blir brukt som verktøy for å belyse og drøfte et empirisk/politisk felt.

Til tross for et slikt utgangspunkt, kan ikke teori og empiri adskilles. Et teoretisk valg vil legge føringer på hvor man ser og kan til en hvis grad sies å være ”virkelighetsdannende”. Teorier er per definisjon reduksjonistiske idet de avgrenser antallet observasjoner man mener er relevante i en gitt sammenheng.³⁴ Teorier skal hjelpe oss med å se det ”essensielle”.³⁵

3.1 Realisme

Realismens kjerne ligger i ideen om at vi lever i en anarkisk verden, forstått som mangelen på overordnet myndighet, og at statene er de essensielle aktører som vil søke å maksimere egen nytte (Waltz 1979, Mearsheimer 2001). Statene er opptatt av hvilke konsekvenser en handling gir. Vi ser dermed en klar kobling til den tradisjonelle tilnærmingen til sikkerhetspolitikk hvor den materielle maktfordelingen mellom stater står i sentrum.

Den kanskje mest refererte moderne representanten for den realistiske tradisjonen er Kenneth Waltz. Han er hva flere vil kalle en strukturell realist (Burchill 2001, Dunne & Schmidt 2005). På de påfølgende sider er det også han som får mest oppmerksomhet. Den sentrale variabelen for Waltz er fordelingen av materielle kapabiliteter (det være seg militært, menneskelig, teknologisk og ressursmessig) mellom enheter. Hvor mye makt har en internasjonal aktør relativt i forhold til de andre aktørene (les statene) i systemet? I en definisjon av struktur abstraheres det fra alle enhetene (statene). Det er hvordan de er arrangert som er overordnet, og kun endringer av arrangement mellom statene er strukturelle endringer. Systemet er dermed mer enn delene. En innvending her er at realister som Kenneth Waltz i liten utstrekning vier småstater oppmerksomhet.

---

³⁴ På den andre siden kan man gjøre et skille mellom en induktiv og en deduktiv tilnærming, hvor man med en deduktiv strategi vil finne at teori ”guider” analysen, mens med en induktiv strategi vil teori være et produkt av analysen (Bryman 2004:3).

³⁵ Flere vil nok stille seg skeptisk til et begrep som essensielt. Dette vil særlig gjelde innenfor hva man kan betegne som den post-positivistiske tradisjon, hvor essens er uhåndgripelig. Poenget her er at en rangering er en nødvendighet, en viss type hendelser, oppfatninger og så videre, vil ha større innflytelse enn andre. Alt er ikke like viktig, og man vil dermed forsøke å finne noe essensielt, eller avgjørende.

Det at begreper og ideer fra realismen generelt og Waltz' strukturelle realisme spesielt blir anvendt i avhandlingen, kan likevel forsvares av to grunner. For det første kan en hevde at han legger visse egenskaper ved statene som sådan til grunn for sin analyse (noe han nok til dels vil benekte (Rottem 2004)). Slike er fruktbare å ta utgangspunkt i her. For det andre er hans analyse av maktfordeling i det internasjonale systemet et godt utgangspunkt for å belyse det handlingsrommet Norge har internasjonalt.

Waltz har et fundamentalt premiss for sin analyse. Anarki, forstått som mangel på overordnet myndighet i det internasjonale system, framstår som det organiserende prinsipp. Det finnes ingen legitim sanksjonerende myndighet som kan presse stater til å innordne seg etter regler for internasjonalt samkvem (Waltz 1979: 88). Waltz mener at på visse områder er samarbeid mulig, men i tilfeller hvor sentrale nasjonale interesser blir hevdet å være truet vil stater opptre egoistisk. De vil tenke på sin egen sikkerhet (Waltz 2000). Dette er et det absolutte kjennetegn ved det internasjonale system.

Med dette som basis vil et kjennetegn ved realismen være at den uavhengige variabel er den materielle maktfordelingen i det internasjonale system.³⁶ Det er fordelingen av makt som etablerer handlingsrommet for statene. Denne maktfordelingen kan komme til uttrykk multipolært, bipolarert (slik som under den kalde krigen, med de to stormaktene USA og Sovjetunionen på hver sin side) og unipolært. Dette gir forskjellige empiriske effekter. Med dette menes at aktørenes (les statenes) handlinger i stor grad bør oppfattes som en konsekvens av de strukturer som omslutter dem. Ikke dermed sagt at aktørenes handlinger er determinert av strukturen, men den må tas høyde for. Den er en kraft som virker på statene. Et klassisk sitat av Thucydides kan representere en slik forståelsesramme: ”.. the strong do what they have the power to do, and the weak accept what they must accept” (1994). Dette er også et sentralt poeng i denne avhandlingen. Statssikkerhetslogikken, og da særlig retorikken rundt forholdet mellom stormakter og småstater, har fortsatt en sentral posisjon i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.

---

³⁶ Stephen Walt som også kan defineres som en neo-realist, har et noe annet utgangspunkt. Han opererer med balance of fear istedenfor balance of threat, hvor altså fiendebildet er viktigere enn den faktiske materielle maktfordelingen (Walt 1987). Det finnes også en rekke andre realister som ikke kan kategoriseres som strukturelle realister (se Dunne & Schmidt 2005). De får likevel ikke oppmerksomhet her.

Dagens system og store deler av 1990-tallets system kan beskrives som unipolært (Waltz 1993, Mearsheimer 2001). USA inntok i løpet av forrige tiår en unik stilling i verdenshistorien som en global supermakt og framsto så å si som en kulturell, økonomisk og militær hegemon. John Mearsheimer hevder at i en unipolær verden blir det ikke lagt bånd på supermaktens handlinger, og man får dermed en ustabil situasjon. Videre vil et produkt kunne være at mangelen på balanse vil føre til at den sterke stat overdriver sitt engasjement i verden og i ytterste konsekvens kolliderer (Mearsheimer 2001: 2-3). Samtidig vil mellomstore aktører søke sammen mot hegemonen.³⁷ Et nærliggende eksempel er at utarbeidelsen av en felles plattform for forsvar- og sikkerhetspolitikk i EU kan bli betraktet som en respons på USAs dominerende posisjon (Rieker & Ulriksen 2003).

Spørsmålet er hvilken sikkerhetsoppfatning som springer ut av de teoretiske ambisjonene vi finner hos realistene. Det blir gjerne hevdet at studiet av internasjonal politikk for en realist er studiet av sikkerhetspolitikk (Fermann 2001). Sikkerhet for Waltz er forbundet til statens nyttemaksimerende ambisjon. Det vil derfor være slik at for eksempel internasjonale organisasjoner med gjennomslagskraft hovedsaklig må oppfattes som verktøy for sterke stater. For eksempel vil NATOs sikkerhetspolitikk være et uttrykk for amerikanske særinteresser (Waltz 1993). Sikkerhet vil i siste instans være knyttet til den enkelte stats materielle og militære makt. Her ser vi igjen relevansen til studiet av Det norske forsvaret. Norge må forholde seg til at realpolitiske vurderinger er definerende for det internasjonale system. Et sentralt poeng med utgangspunkt i betraktningene ovenfor er at er mulig å bruke realistenes begrepsportefølje uten å godta de ontologiske (materiens forrang) og epistemologiske (kausaltet) forutsetninger som ligger til grunn. Det er ikke slik at man ved anvendelse av et gitt teoretisk verktøy må godta hele ”pakken”.³⁸ Dette er forøvrig del av av større debatt i studiet av internasjonale relasjoner.

---

³⁷ Det finnes forøvrig en stor litteratur som behandler slike temaer. Forklaringer av alliansedannelser og allianseoppretholdelse finnes det en rekke av i realistiske analyser, se for eksempel Snyder 1984, Walt 1987, Waltz 1979, 2000, Schweller 1994, Mearsheimer 2001.

³⁸ Tidligere realister som for eksempel Hans Morgenthau (1993 [1948]) og Edward Carr (1995 [1939]) kan ikke defineres som ”vitenskapelige” i sine analyser hvis man legger Kenneth Waltz’ forutsetninger i *Theory of International Politics* fra 1979 til grunn.

Keohanes berømte foredrag fra 1988, som senere ble publisert, hvor han etterspør en felles plattform mellom rasjonalister og reflektivister er relevant (Keohane 1989). Her hevder han at reflektivistene må utarbeide testbare teorier, og at de dermed kan bli en del av den analytiske porteføljen til en som studerer internasjonale relasjoner (Ibid.). Utfordringen er at flere teoretikere som kan få merkelappen reflektivister, har som grunnsyn at det ikke er mulig å utvikle testbar teori.

Et annet sentralt bidrag er Steve Smith og Martin Hollis sin bok om forklaring versus forståelse i internasjonale relasjoner (1990). Mens Keohane etterspør en felles plattform hevder Smith og Hollis at de vitenskapsteoretiske skillene er av en slik karakter at de to tradisjonene ikke kan integreres, men at de kan leve ved siden av hverandre. En kan hente innsikt fra begge leire, men en vil alltid dominere i en analyse (Ibid.:V). Det kan hevdes at i denne avhandlingen er det "forståelse" som dominerer, men det hentes også innsikt fra "forklaring". Her brukes altså realisme i en konstruktivistisk analyse.

Til tross for at man på et generelt nivå kan hevde at realistene vier småstatene lite oppmerksomhet, så kan begrepene om interessekamp, sikkerhetsmaksimering og så videre ha relevans i en analyse småstater. Dette gjelder både på et internasjonalt og på et utenrikspolitisk nivå. I den forstand at småstater støter an mot internasjonale strukturer, men også at utenrikspolitikk (altså det nasjonale nivå) blir etablert med slike oppfatninger som utgangspunkt. Utfordringen, om man vil, ved en slik tilnærming er ikke nødvendigvis ideen om nyttemaksimering som forutsetning for rasjonell handling, altså at man handler for å tilskaffe seg noen goder. Den internasjonale arena preges kanskje av interessekamp, hvor enhver søker sitt eget beste, men spørsmålet blir hva dette beste er. En kan si at en utfordring ved Waltz' analyser er at de kan si noe om form men ikke om innhold. Han ønsker i sitt teoretiske rammeverk ikke nødvendigvis å si noe om innhold. En kan dermed spørre seg om konstruktivistene kan hjelpe oss med å utvide vår horisont.

3.2 Konstruktivisme

Innenfor det vi med en fellesbetegnelse kan kalle konstruktivisme, er interaksjonen mellom handlende aktører innenfor et dynamisk normativt rammeverk i søkelyset (Onuf 1989, Katzenstein 1996). Det finnes ingen entydig definisjon av konstruktivisme (Hopf 1998, Risse 2000). Det er en tilnærming til studiet av internasjonal politikk som kan være vanskelig å avgrense. Retningen kan blant annet sies å være forankret i sosiologisk/historisk institusjonalisme (Thelen, Steinmo & Longstreth 1992), altså en systemisk/strukturell konstruktivisme. Videre kan man skille ut to kategorier til. På den ene siden en radikal/refleksiv konstruktivisme med forankring i post-strukturell og lingvistisk teori (Campbell 1992, Walker 1993, Der Derian 1995) og på den andre siden en mer ”konvensjonell” tilnærming, hvor Alexander Wendt framstår som den viktigste bidragsyter (Wendt 1987, 1992, 1999). Konstruktivismen kan også beskrives som et kontinuum, hvor man vil være mer eller mindre opptatt av struktur eller aktør. Et definerende kjennetegn er uansett at struktur og aktør er gjensidig konstituerende.

Det konstruktivistene søker å fortelle oss noe om er hvordan sosialt gitte normer og identitet er med på å etablere og påvirke våre oppfatninger om sosiale fenomener, hvordan aktører konstruerer divergerende oppfatninger av sikkerhet er sentralt her (se eksempelvis Katzenstein 1996, Hopf 2002). Sikkerhet, og i forlengelsen av dette forsvarspolitik, er for en konstruktivist i ytterste konsekvens hva aktører gjør det til (Wendt 1992). Etablering av mening foregår mellom handlende aktører i et normativt klima. Hvordan vil så en konstruktivist forholde seg til en endring av det sikkerhets- og forsvarspolitiske landskapet? Et sentralt poeng er at ideasjonelle faktorer må integreres i en analyse. Det materielle kan ikke skilles fra det ideasjonelle, da materie og mening er uløselig knyttet sammen (Neumann 2001). Det er ikke trusselen som objektiv størrelse som er i fokus (Wæver 1995, Buzan, Wæver & de Wilde 1998, Huysmans 2000), men vår fellesoppfatning av hva sikkerhets- og forsvarspolitikken omslutter. En konstruktivist vil således ikke nødvendigvis si seg uenig en realist sin beskrivelse av internasjonale relasjoner. Kritikken fra ”konvensjonelle” konstruktivister (for eksempel Wendt 1999)

omhandler gjerne ontologi, hva verden består av. En mer ”radikal” konstruktivist vil også benekte den epistemologiske forutsetning (Hansen 2006: 25-28). Her kan man også trekke på debatten mellom forklaring og forståelse (Hollis & Smith 1990), se ovenfor.

Konstruktivistene bidrar med analytisk innsikt som gir oss en bredere forståelse av den kulturelle og ideologiske konteksten Norges sikkerhetsforståelse springer ut fra. Dette skjer gjennom å problematisere hvordan normer og identitet påvirker handlingsmønsteret som etablerer oppfatninger om sikkerhet (Katzenstein 1996). Hva som defineres som sikkerhets- og forsvarspolitik er dynamisk, og midlene som anvendes for å nå mål må ha legitimitet. Det normative klimaet eller den diskursive struktur³⁹ som aktører i den sikkerhetspolitiske praksis beveger seg innenfor, må innlemmes i en analyse. Sikkerhet er en sosial konstruksjon som aktørene på den internasjonale og nasjonale arena bevisst og ubevisst forholder seg til.⁴⁰ Her vil altså legitimitetsspørsmål og ideer om hva som er passende handling stå sentralt (March & Olsen 1989). En slik innfallsvinkel vil for eksempel kunne knyttes til humanisme og ideer om et globalt sosialt og kulturelt fellesskap som legitimeringsgrunnlag for et visst sett av handlinger, og i ytterste konsekvens er et slikt fellesskap direkte handlingsdannende (Finnemore 1996, Price 1998). Teorier om sikkerhetsfellesskap er også relevante i denne sammenheng (Adler & Barnett 1998). Her blir allianser også sett på som kulturelle størrelser. Idet verdifellesskapet er like viktig som interessefellesskapet.

I en konstruktivistisk analyse vil dermed individet og det globale samfunn kunne framstå som referanseobjekter for sikkerhet (Buzan, Wæver & deWilde 1998: 25-26). I den realistiske tradisjon er staten i all hovedsak den essensielle aktør, den som skal forsvare og forsvares. Overordnet kan man dermed si at mens konstruktivistisk teori⁴¹ muliggjør

---

³⁹ For en innføring i diskursanalyse se for eksempel Andersen 1999 og Neumann 2001.

⁴⁰ Farrell (2002) gjør et skille mellom kulturalisme og konstruktivisme, hvor kulturalisme omhandler det nasjonale nivå mens konstruktivismen analyserer det internasjonale nivå. Poenget i denne sammenheng er at Det norske forsvars selvforståelse og rettferdiggjørelse vil konstitueres av både nasjonale og internasjonale forhold, og både materielle og ideasjonelle. Skillet mellom kulturalisme og konstruktivisme anvendes ikke her, analyser på begge nivå betegnes som konstruktivistiske.

⁴¹ En kan forøvrig diskutere hvorvidt konstruktivisme er en teori. Enkelte vil påstå at for at noe skal kunne defineres som en teori er man avhengig av å kunne utlede et sett av hypoteser som eventuelt skal kunne falsifiseres. En slik avgrenset tilnærming til teori kan ha mye for seg, men her blir teori sidestilt med analytisk redskap. Konstruktivisme og for eksempel diskursanalyser kan således kalles teori.

analytisk utvidelse av sikkerhetsbegrepets nedslagsfelt (og dermed forsvarspolitikken), kan realistene være behjelpelig med visse modifikasjoner.⁴² Trusler blir i stor utstrekning forstått av realister som et faktisk objekt som en håndterer med relevante midler. For en konstruktivist er trusler og fiendebilder sosiale konstruksjoner i endring.

Et annet poeng i avhandlingen er å si noe om hva som skjer i det man gir et nytt referanseobjekt sikkerhetspolitisk status (se særlig artikkel 2, "Forsvarets mål og strategi: sikkerhet for hvem"). Her kan en utvidet sikkerhetspolitisk inngang være behjelpelig med å utvikle vår forståelse av dette politiske feltet. Avslutningsvis i denne teoridelen vil jeg se nærmere på teorier og analytiske strategier som har et mer spesifikt fokus på utvidede sikkerhetsoppfatninger. Slike teorier og strategier har særlig relevans i artikkel 2, men også indirekte i de andre artiklene. De analytiske inngangene er således et supplement til konstruktivismen og realismen.

3.3 Utvidet sikkerhet

Hvis vi ser på Ole Wæver, Barry Buzan og Jaap deWilde sitt bidrag *Security: A New Framework for Analysis* fra 1998, så er deres ambisjon å gi oss verktøy for å studere sikkerhet. De utvider samtidig sikkerhetsbegrepets mulige nedslagsfelt. Individet og det globale samfunn som referanseobjekt for sikkerhet kan fanges av denne type teoretiseringer. Litteraturen som omhandler hva vi kan kalle en utvidet tilnærming til sikkerhet er stor. Særlig begrepet human security har fått mye oppmerksomhet de seneste år, se nedenfor. En kan også hevde at studiet av internasjonale relasjoner i stor grad er studiet av sikkerhet. Innenfor realismen er dette eksplisitt, men også teorier om for eksempel gjensidig avhengighet (Kehoane & Nye 1977), demokratisk fred (Doyle 1983) og ideer om historiens slutt (Fukuyama 1989) er koblet til sikkerhetspolitikk, i den forstand at de omhandler hvordan internasjonale relasjoner kan framstå som mindre konfliktfylte.

---

⁴² For kritiske refleksjoner rundt konstruktivistisk teori se Østerud 1997 og Malnes 1997.

Spørsmålet blir likevel om sikkerhetsbegrepets nedslagsfelt kan bli for vidt (Wæver 1995: 47). Begrepet blir vanskelig å avgrense analytisk. En annen utfordringen en møter ved anvendelse av en utvidet tilnærming er at sikkerhet blir hva stater eller eliter gjør det til. En aksept av en utvidelse av sikkerhetspolitikken nedslagsfelt endrer staters handlingsrom. Hvis enhver utfordring for menneskets utvikling og/eller statens virke blir kategorisert som en sikkerhetstrussel, vil man ikke kun bekrefte en oppfatning av at vi lever i en anarkisk verdensorden, men også fremme en slik. Vi ser her en kobling mellom politisk realisme og ulike tilnærminger til utvidelsen av sikkerhetsbegrepet, som for eksempel københavnerskolen.⁴³ Gjennom å etablere metodiske verktøyer som legger menneskets maktmaksimerende ambisjon til grunn, kan man være behjelpelig med å forsterke en oppfatning som allerede står sterkt (realisme).⁴⁴ Sikkerhetspolitikken blir således grenseløs, idet alt og alle kan bli definert inn i begrepet.

I denne sammenheng kan det være relevant å se nærmere på et eksempel, som ble nevnt ovenfor, nemlig begrepet human security⁴⁵ som uttrykk for en utvidet sikkerhetsforståelse. Her har det blitt skissert syv problemfelt som omhandler det enkelte individ: økonomi, miljø, personelle forhold, fellesskap/samfunn, helse, politikk og mat (UNDP 1994). Med utgangspunkt i disse feltene kan mennesker føle usikkerhet. Her er igjen ideen om at en stat med trygge grenser kan være bebodd av usikre mennesker sentral. Dette kommer til uttrykk i rapporten fra the Commission on Global Governance: *Our Global Neighbourhood* (1995), hvor fokus blant annet rettes mot skillet mellom sikkerheten til stater og sikkerheten til mennesker. Det man ser er at i FN-systemet anvendes begrepet aktivt med et vidt nedslagsfelt. Sadako Ogata påpeker at "Human security is a term that can mean all and nothing; it is as elusive as it is appealing" (2002). Denne uttalelsen er nokså betegnende for hva som kan bli oppfattet som begrepets virkeområde. Det etableres også en vid oppfatning av begrepet gjennom følgende definisjon: "In essence, human security means freedom from pervasive threats to people`s

---

⁴³ En interessant bibemerkning i denne sammenheng er at Wæver har klassifisert seg som en postmoderne realist (Buzan, Wæver & de Wilde 1998).

⁴⁴ Gjennom et slik resonnement blir det hevdet at forskeren er virkelighetskonstruerende, jmf. bemerkninger nedenfor.

⁴⁵ Oversatt til norsk: menneskelig sikkerhet. Et begrep som forøvrig også anvendes i langtidsproposisjon for Forsvaret for perioden 2005-2008 (St.prp. nr. 42, 2003-2004).

rights, their safety or even their lives”.⁴⁶ Vi ser den idealpolitiske dimensjon ved en ny og utvidet sikkerhetsforståelse. Spørsmålet er igjen om begrepet er for uhåndterlig og omslutter for mye, altså at det ikke blir en avgrenset analytisk kategori (Paris 2001). En viktig diskusjon her er det nye norske Forsvaret (etter den kalde krigen) sine ambisjoner om å knyttet seg nærmere det sivile samfunn, noe som for øvrig er del av en internasjonal trend idet sivil-militære relasjoner er på agendaen i for eksempel NATO. Bruken av begrepet menneskelig sikkerhet i norske forsvarspolitiske dokumenter kan være et uttrykk for et forsøke på å gjøre seg mer aktuell i relasjon til det sivile samfunn. Et mulig utviklingsløp er at begreper som menneskelig sikkerhet endrer sikkerhetspolitikken innhold. En slik tilnærming kan dermed sies å ha relevans i denne sammenheng.

Så hvorfor er disse tilnærmingene valgt? Det kan oppsummeres på følgende måte. Først er det viktig å understreke at denne studien kan beskrives som ideosynkratisk. Målet er å beskrive og belyse et gitt sosialt felt, altså norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Her kan realismen og konstruktivismen hjelpe oss. Realismen kan sies å være opptatt av det relasjonelle, det som foregår mellom subjekter i et større system. Realistene åpner likevel også for at man kan gå dypere inn i en stats politikk for å tegne et bilde av dens spesifikke målformuleringer i et slikt internasjonalt system (Waltz 1959, Nye 2003).⁴⁷ Ambisjonen her er å belyse slike målformuleringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Med et slikt utgangspunkt kan man forsvare anvendelsen av realistiske tilnærminger i denne avhandlingen. Videre er den realistiske innfallsvinkelen til studiet av sikkerhetspolitikk lettere å avgrense enn konstruktivismen. Årsaken er blant annet ideen om stater som rasjonelle nyttemaksimerende aktører, som har et uttalt ønske om å trygge egne interesser. Hovedpremisset er at stater søker å maksimere egen sikkerhet. Innledningsvis lå ikke dette premisset til grunn for analysene i denne avhandlingen, men empirien understøtter en slik tolkning av Forsvarets rolle. Forsvaret blir rettferdiggjort og legitimert som et realpolitisk instrument for fremming av statens interesser og sikkerhet.⁴⁸ En generell utfordring innenfor teoritradisjonen må likevel sies å være at enkelt stater

---

⁴⁶ Referanse fra Lysøen 1999, se humansecuritynetwork.org.

⁴⁷ Vi finner også realister som kan få betegnelsen rational choice realister. De tar utgangspunkt i stater og spillteori (for en generell oversikt se Dunne & Schmidt 2005)

⁴⁸ Se note 31 for definisjon av statsikkerhet.

mer eller mindre unike preferanser i liten utstrekning drøftes. En viktig strategi i avhandlingen er å belyse at det til tross for det som hevdes ovenfor, finnes flere delvis motstridende oppfatninger om Forsvarets rolle i Norge. Her kan begreper fra konstruktivismen sies å ha relevans. Vi må huske at her anerkjennes ikke realismens materielle ontologi.

Konstruktivismen åpner for intersubjektive eller kulturelle tilnærminger til studiet av sikkerhets- og forsvarspolitik. Som allerede påpekt tar tekstene i avhandlingen i liten grad opp den rene materielle fordelingen mellom stater og enheter innad i stater. Det er heller norske oppfatninger om denne fordelingen samt oppfatninger om rolle i det internasjonale samfunnet som vies oppmerksomhet. Hvilke fortolkningsrammer er styrende og legger rammer for Forsvaret som en intersubjektiv størrelse? Konstruktivismen kan bli oppfattet som strukturorientert. En mangel blir at selve praksisen eller den handlende aktør blir satt i klamme. Fokus blir på hva som fører til handling, og ikke handling som fører til endring av strukturelle forhold.⁴⁹ Det er her københavnerskolen kan hjelpe oss. Gjennom å understreke talehandlingens betydning kan det hevdes at københavnerskolen er praksis- eller agentorientert. Vi finner samtidig en interesse for spørsmål vedrørende hva som bør være et sikkerhetspolitisk anliggende, altså en normativ dimensjon (Wæver 1995). Hva skjer i det noe uttales som sikkerhets- og forsvarspolitik? En slik tilnærming til studiet av Det norske forsvaret er aktuell, særlig i en tid hvor de sikkerhetspolitiske institusjonene er i endring, og rollefordelingen mellom dem er uklar, noe som får oppmerksomhet i artikkel 2. Oppmerksomheten som ble rettet mot utvidelsen av sikkerhetsbegrepets nedslagsfelt ovenfor skyldes nettopp denne erkjennelsen. Det er igjen viktig å understreke at avhandlingens ambisjon ikke er å utvikle ny teori eller falsifiseres hypoteser generert fra en bestemt teori. Den analytiske tilnærmingen hviler på en ambisjon om å anvende begreper og analytiske verktøy utviklet innenfor forskjellige ”skoler” i studiet av internasjonal politikk for å studere Det norske forsvaret. Disse analyseredskapene er avhengig av en strategi for innsamling av data. På de påfølgende sider beskrives denne strategien.

---

⁴⁹ Dette finnes som sagt tidligere, ingen klar og entydig avgrensning av konstruktivismen.

4.0 Metode

Et av de første spørsmålene en må stille seg etter en slik ontologisk, epistemologisk og teoretisk avklaring, er hvordan man metodisk skal gripe problemstillingen an. Med utgangspunkt i et ønske om å beskrive og forstå forsvarspolitikken status ved årtusenskiftet i Norge, bør man gå bredt til verks i sin datainnsamling. En avgrensning er at empirien hovedsaklig er hentet fra det forsvarspolitiske felt, det være seg taler, offentlige dokumenter eller andre former for offentlige utsagn. Målet har vært å avtegne et bilde av hvordan sentrale aktører i det forsvarspolitiske felt, både personer og institusjoner (og da særlig FD), forstår Det norske forsvarets rolle i perioden her i fokus. Avhandlingen er en eksplorerende studie, og det er derfor viktig å innhente data fra flere kilder.⁵⁰

Innledningsvis i denne metodedelen beskrives den overordnede forskningsstrategien.⁵¹ Her er spørsmålet ”hva forsvarer Norge?” utgangspunktet. Formuleringen sprang ut av en generell interesse for det forsvarspolitiske felt og ved at jeg gjennom mitt hovedfagsarbeid så nærmere på det nye NATO i skjæringen mellom ideal- og realpolitikk (Rottem 2002). Norsk forsvarspolitikk var dermed en naturlig forlengelse av dette arbeidet. Dette spørsmålet avledet igjen problemstillingen: ”Hvordan rettferdiggjøres og legitimeres Det norske forsvaret som politisk og strategisk instrument i Norge ved inngangen til et nytt århundre?” Med utgangspunkt i slike formuleringer var neste steg å se etter relevante studiefelter. Hvilke steder og aktører vil kunne bidra til å belyse et slikt spørsmål?

Arbeidet med å samle inn relevante data ble innledet med å lese sekundærlitteratur og offentlige dokumenter som ga innsikt i sentrale utfordringer for det nye norske Forsvaret. Med en slik basis ble det formulert en intervjuguide. Intervjuene fungerer som et

---

⁵⁰ Flere vil nok påpeke denne avhandlingens analytiske strategi sine likhetstrekk med diskursteori. Dette er en riktig observasjon. Analysen hviler delvis på slike innganger til feltet. Det er ikke dermed sagt at bidragene i avhandlingen kan beskrives som diskursanalyser. Målet er som allerede påpekt å trekke veksler på ulike analytiske innganger til feltet.

⁵¹ Her blir det mer eller mindre fritt tatt utgangspunkt i Alan Brymans beskrivelse av hovedstegene i kvalitative undersøkelser. Bryman (2004) henter også flere av sine ideer fra Foster (1995).

supplement til skrevne datakilder. Samspillet mellom dokumentanalyse og intervju er følgelig sentralt. Disse dataen måtte igjen tolkes; hva var relevant, hvilke funn var best egnet til å belyse forskningsspørsmålet? Etter at data var samlet inn kunne det teoretiske og konseptuelle arbeidet starte. Det er viktig å understreke at man kan ikke forvente at forskeren går inn uten en viss kjennskap til fagfeltets teoretiske/analytiske tradisjoner. En rendyrket induktiv (eventuelt deduktiv) tilnærming er en idealmødel (Hellevik 1994: 73). Det samme vil også gjelde empirien, hvor tidligere opparbeidet kunnskap om feltet vil forme måten man tilnærmer seg data. På et generelt nivå er likevel en slik strategi mulig og ble i stor utstrekning gjennomført i arbeidet med avhandlingen. Tilnærmingen kan dermed i all hovedsak beskrives som induktiv. Siste steg var å skrive ut funn og konklusjon i lys av det analytiske begrepsapparatet anvendt på empirien.

Idet denne avhandlingen er en artikkelsamling, stoppet ikke prosessen der. Det var således nødvendig å gå et par skritt tilbake i forskningsprosessen. Etterhvert ble det klart at de tre beskrevne hovedhensynene (presentert i artikkel 1) som norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk blir rettfærdiggjort og legitimert på bakgrunn av, kunne berede grunnen for tre selvstendige artikler. Etter tolkning av første sett av innsamlede data og det konseptuelle og teoretiske arbeidet i etterkant, ble rammeverket til de tre gjenstående artiklene formulert. Prosessen var dermed ikke-lineær. Og samme strategi som beskrevet ovenfor ble igjen gjennomført.⁵² Produktet ble dermed fire artikler.

En slik beskrivelse av forskningsprosessen er selvfølgelig en forenkling. Hovedpoenget er likevel at studien kan defineres som eksplorerende i den forstand at veien til en viss grad blir til mens man går. Dette viser seg også ved teorianvendelsen. Det å anvende teorier som analytiske redskaper og ikke som falsifiserbare størrelser, begrenser ikke nødvendigvis den teoretiske ambisjon. Sentralt her er spørsmål om teoriens anvendbarhet og fruktbarhet, ikke nødvendigvis om de blir falsifisert i popperiansk forstand hvor en deduktiv tilnærming vil være mer naturlig.

---

⁵² I arbeidet med artikkel 2 ble det ikke gjennomført intervjuer, men det ble trukket veksler på intervjumaterialet fra de andre tre. Et annet viktig poeng er at de fire artiklene er ikke kronologisk arrangert. Først ble artikkel 1 skrevet, så artikkel 4 og 3 og til sist artikkel 2.

En metodisk konsekvens av en slik ambisjon er at man bør hente empirien fra en rekke forskjellige kilder (Bryman 2004: 275, Hopf 2002: 34-35). I denne avhandlingen utgjør empirien offentlige dokumenter og taler, sekundærlitteratur (tidsskrift, bøker) og intervjuer. Samtidig vies den offentlige debatt oppmerksomhet. Her finner vi kilder til oppfatninger om Forsvarets rolle ved inngangen til et nytt århundre. Det er fordeler og ulemper ved de respektive kildene, noe jeg vil komme tilbake til. Materialet består dermed av både skriftlige og muntlige kilder. Kildene har samtidig noen fellesstrekk i tilknytning til utfordringer ved innsamlingen.

4.1 Metodiske utfordringer ved data

Når man samler inn empiri i en sikkerhetspolitisk virkelighet, er det en del forhold man bør være ekstra oppmerksom på. Disse er gjerne koblet til hva man kan kalle saksfeltets natur. For det første vil feltet gjerne være preget av en viss hemmeligholdelse. Sikkerhets- og forsvarspolitik er i sin natur preget av forsiktighet (Buzan, Wæver & de Wilde 1998). Informasjon kan være lite tilgjengelig.⁵³ Dette bør likevel ikke avholde en fra å studere feltet så lenge man presiserer denne usikkerheten (King, Keohane & Verba 1994:6-10). En rent praktisk følge av dette er at intervjuobjektene i denne studien er anonymisert. Et hovedargument for en slik strategi er at man forventer at respondentene da vil snakke friere, og i mindre grad bli påvirket av at intervjuet vil utgjøre en del av materialet samlet inn til et forskningsprosjekt, hvor analysene blir offentlige.

For det andre og i forlengelsen av resonnement ovenfor, er det sannsynlig at man vil finne en nokså stor grad av lojalitet til Forsvaret som institusjon blant offentlige ansatte som jobber med forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Eksempelvis vil man forvente at medlemmer av den norske NATO-delegasjonen i Brussel vil snakke nokså varmt om norsk NATO-medlemskap. På den andre siden har flere sentrale aktører i Det norske forsvaret også vært kritisk til dagens forsvars- og sikkerhetspolitiske prioriteringer. Graden av lojalitet er dermed en ustadig størrelse. En slik erkjennelse står sentralt i

---

⁵³ Det kan hevdes at vi har sett en utvikling mot at forsvars- og sikkerhetspolitikken er preget av mer åpenhet. En slik utvikling har ikke vært gjenstand for analyse i denne avhandlingen.

analysen av Det norske forsvaret som blir gjort her. Hva respondentene uttrykker underlegges således ikke en analyse av motiver, men forteller oss hva som er legitime synspunkt.

Et tredje poeng her er utfordringer knyttet til nærhet i tid. I en nærstudie er mange spørsmål innenfor det politiske felt man studerer ikke avklart. Endelige beslutninger er ikke tatt, og man ser et felt i stadig bevegelse. Videre kan denne nærheten i tid føre med seg at de som intervjues vil være varsomme med å "trå feil". Således vil de kunne legge seg nær opp til den offisielle oppfatningen om hva Forsvarets rolle bør være. Uten at denne tematikken får mer oppmerksomhet her, er konklusjonen at man må ta med seg slike vurderinger videre idet svarene fra respondentene analyseres. På den andre siden så trenger ikke de nevnte punktene beskrives som utfordringer, da målet uansett ikke er å gripe intensjon. Det har ikke vært min ambisjon å forsøke å avdekke skjulte motiver til enkelte aktører. Personene i intervjuene er likevel anonymisert. Dette både fordi noen respondenter ytret ønske om det, og fordi den enkeltes navn har mindre relevans i denne sammenheng. Deres overordnede posisjon blir likevel omtalt (for eksempel "medlem av Forsvarskomiteen 2001-2005"). Et viktig poeng basert på den vitenskapsteoretiske framstillingen tidligere i dette kapitlet, er altså at enkeltaktørers intensjon ikke blir analysert. Det å avdekke skjulte motiver er dermed ikke målet. Det vil alltid være tolkninger fra forskerens side. Det er viktig å være bevisst denne erkjennelsen. Slike vurderinger av datamaterialet vil også være sentrale i en dokumentanalyse, se nedenfor.

Sentrale stikkord er relevans og aktualitet; relevans i den forstand at til tross for at feltet til en viss grad er preget av hemmeligholdelse, bør det være en ambisjon å problematisere og drøfte de forutsetninger som ligger til grunn for utformingen av politikk innenfor det sikkerhets- og forsvarspolitiske feltet. En studie av samtiden kan som sagt føre med seg at tilgangen på kilder er begrenset og respondentene vil trå varsomt. I avhandlingen er det på den andre siden selve rettferdiggjøringen og legitimeringen av Forsvaret som er i søkelyset. Det vil også være slik at den perfekte forskningsprosess ikke eksisterer (King, Keohane & Verba 1994: 13, Jacobsen 2005: 17). I en datainnsamlingsprosess må man alltid gjøre visse avveininger mellom hvilken type empiri som skal utgjøre

utgangspunktet for analysen og videre må man være bevisst hva som kan utledes fra denne empirien.

4.2 Ord og tall

Som allerede påpekt er dette en kvalitativ studie med en fortolkende ambisjon. Ord og ikke tall står dermed i sentrum (Brymann 2004: 266, Silverman 1997). Vi kan videre gjøre et skille mellom skriftlige og muntlige kilder. På de påfølgende sider blir de belyst separat. Først er oppmerksomheten rettet mot de skriftlige kildene. Forholdet mellom reliabilitet og validitet står sentralt ved dokumentanalyse (Hellevik 1994, Jacobsen 2005). Denne formen for datainnsamling kan ha både et kvantitativt og kvalitativt element ved seg; kvantitativt i den forstand at man for eksempel kan telle antall ganger et gitt begrep eller ord blir brukt i en rekke av dokumenter (Silverman 1997:59) Et nærliggende eksempel vil være å se på langtidsmeldingene og proposisjonene fra Forsvarsdepartementet i perioden før og etter Kosovo og telle antall ganger ord som for eksempel menneskelig sikkerhet og humanitær blir anvendt i dokumentene. En slik framgangsmåte vil imidlertid ikke være egnet for å belyse problemstillingen. Reliabiliteten vil kunne bli høy ved valget av en slik strategi, i den forstand at den er etterprøvable, men validiteten vil bli lav. Antallet ganger en viss type ord blir nevnt kan ha en kraft i seg selv, men her vil det enkelt sagt være konteksten og måten ordene benyttes på som er avgjørende, altså argumentenes relevans.

Rekken av dokumenter som er aktuelle i en studie av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk er så å si endeløs. Innenfor diskursanalysen som gjerne har dokumenter som sine primære data (Andersen 1999, Neumann 2001), kan det meste underlegges granskning. For eksempel vil uttrykk fra populærkulturen kunne være aktuell empiri. Beskrivelsen av Forsvaret som institusjon i en krimroman, en tegneseriestripe og så videre kan således være viktige data (Hopf 2002). Det man søker å finne er hvordan man omtaler i dette tilfellet Det norske forsvaret. I tekstene som utgjør denne avhandlingen er likevel ambisjonen noe snevrere. I all hovedsak er datamaterialet hentet fra ansatte i Forsvaret og forsvarspolitisk ledelse. Vi finner også at empiri fra for eksempel militære

tidsskrift, Forsvarets informasjonskanaler og den generelle forsvarspolitiske debatt får oppmerksomhet. Her kan man finne kilder til institusjonens selvforståelse. De sistnevnte kildene blir her anvendt som et supplement til den offentlige framstillingen av sikkerhets- og forsvarspolitikken fra Forsvarets politiske og militære ledelse.

I stor utstrekning utgjør altså offentlige dokumenter fra forsvarsledelsen og Regjeringen, slik som stortingsmeldinger, stortingsproposisjoner og militærfaglige utredninger kjernematerialet. Den offisielle versjonen av Forsvarets rolle får dermed mest oppmerksomhet. Lesning av dokumenter som tillegges stor betydning både av Forsvaret som sådan og den øvrige offentlighet, er den mest velegnede strategi for å belyse det virksomhetsfelt avhandlingen søker å si noe om. Her finner vi tekster som kanoniseres og må sies å fungere som en kraft i den forståelsen Forsvaret tillegges og tillegger seg selv. Dette er tekster som legger klare politiske føringer, som for eksempel langtidsproposisjoner, samt som er hyppig referert til i den sikkerhetspolitiske debatten. Slike bidrag er også meget gjennomarbeidet, og vil sjelden bære preg av enkeltpersoners mer eller mindre spontane utfall. De står som representanter for en institusjon i like stor grad som enkeltpersoner. Videre er blikket rettet mot den offentlige debatt. Sentrale bidrag i debatten om det nye norske forsvaret er blant annet taler fra forsvarssjefen og forsvarsministeren. Slike taler er gjerne nøkkelttekster, som for eksempel forsvarsministerens årlige tale i Oslo Militære Samfund. Slike er hyppig refererte og forteller oss mye om hvordan forsvars- og sikkerhetspolitikken blir rettferdiggjort og legitimert.

Denne strategien i forhold til datainnsamling har relevans for alle artiklene. En sentral kilde i artikkelen "The Ambivalent Ally: Norway in the New NATO" var også Stortingsmeldingene som omhandler Norge og utviklingen i NATO som utgis av Utenriksdepartementet (UD). Enkelte av respondentene var også ansatt i UD. Disse bidragene komplementerte det mer rendyrkede forsvarspolitiske bildet. I artikkelen "Forsvaret i nord – avskrekking og beroligelse" var også innsamlingsstrategien bredere anlagt. Her ble alle treff på "nordområdene" på FDs hjemmeside i perioden 1999 til 2006 gjennomlest. Dette for å få en bredest mulig inngang til feltet.

Oppsummert kan en dermed si at de analytiske og politiske bidrag vi finner som har søkelyset rettet mot Forsvarets virke, står sentralt. Det er viktig å belyse hvilke oppfatninger vi kan finne om Forsvarets rolle i debatten om den nye forsvars- og sikkerhetspolitikken. For å utfylle dette bildet hentes også data fra sekundærkilder (eksempelvis tidsskriftsartikler og bøker), hvor analyser av Forsvaret blir gjort. Slike bidrag hviler på visse forutsetninger vedrørende Forsvarets rolle.

I analysene som blir gjort i denne avhandlingen har hovedstrategien vært å finne de gjennomgående temaene i det skrevne materialet. Et mål som kjennetegner dokumentanalysen (Bryman 2004:392). Hvilke hovedtendenser finner vi? Eksempelvis viser empirien at Det norske forsvaret i stor utstrekning legitimeres og rettferdiggjøres på bakgrunn av tre hovedhensyn, den ideelle rettferdiggjørelsen, allianseforpliktelsen og det klassiske forsvaret av suverene rettigheter og suverenitet. Rent eksplisitt kommer dette til uttrykk i artiklene ved å sitere sentrale kilder som kan stå som representanter for de ulike tilnærmingene. En innvending mot en slik strategi kan være at den er vanskelig å måle. En slik innvending kan møtes ved at formålet her ikke er å kvantifisere norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, men si noe om mening og forståelse.

Mine valg av kilder kan kritiseres for å basere seg på min subjektive forestilling om hva som står sentralt. En slik subjektivitet vil alltid inngå i en forskningsprosess. Jeg ser det likevel slik at de valgene jeg gjør kan forsvares ut i fra en forestilling om at det finnes intersubjektive virksomme begreper og ideer som konstituerer den praksis aktørene deltar i (Gunneriussen 1996, Neumann 2001, Jacobsen 2005). En praksis som også forskere inngår i. De dokumenter og sitater som belyses her står så sentralt i den forsvars- og sikkerhetspolitiske planleggingen at de er representative for Forsvarets uttalte holdning til sikkerhetspolitiske spørsmål. Det samme kan forsåvidt sies om intervjuobjektene, se nedenfor. Spørsmålet om hva som kan og bør utledes av empirien står sentralt her. Det er viktig å være seg bevisst det empiriske materialet sine begrensninger. Det vil i denne avhandlingen kun i liten grad bli lagt fram data som omhandler en eventuelt skjult agenda (selv om artikkel 2 og 3 til en viss grad berører den typen spørsmål), se også ovenfor.

Hovedformålet med drøftingene i avhandlingen er dermed for det første å belyse grunnforutsetningen/hovedpilarene i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ved hjelp av en eksplorerende studie. For det andre er målet å diskutere anvendbarheten til forskjellige teoretiske innfallsvinkler i en analyse av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Avslutningsvis i dette innledningskapitlet belyses intervju som forskningsstrategi, en strategi for å supplere de skriftlige kildene.

4.3 Intervju som datainnsamlingsstrategi

Intervju er den mest alminnelige innsamlingsstrategien for data i kvalitativ forskning (Bryman 2004, Kvale 2004, Jacobsen 2005: 142-159). De muntlige data som blir anvendt i artiklene har blitt samlet inn gjennom tre intervjurunder med utgangspunkt i tre intervjuguider (se vedlegg 1, 2 og 3). Det er først nødvendig å belyse denne strategien generelt, for så å rette blikket mot de tre settene av spørsmål hver for seg. Strategien som er anvendt får gjerne karakteristikken semi-strukturerte intervjuing. I kvantitativ forskning går gjerne forskeren inn med et sett av entydige spørsmål som man ønsker målbare svar på (Hellevik 1994, Jacobsen 2005: 271). I et semi-strukturert intervju finner vi derimot en dynamikk som gjør prosessen mer åpen. Det er derfor viktig at man som forsker ikke låser seg fast i de spørsmålene man har formulert på forhånd, men hele tiden er åpen for nye vinklinger som respondenten kan tilføre analysen. Samtidig ligger det i begrepet semi-strukturert at man har en viss mal å følge (Kvale 2004: 76-78). Ved gjennomføring av flere intervjuer er det gjerne enkelte temaer som man ønsker at alle intervjuobjektene gir respons på. Dette åpner dermed opp for at svarene kan sammenlignes.

I artiklene finner vi ikke strukturerte sammenligninger. Der et flertall av respondentene uttrykker seg i samme retning kan man derimot si noe om generelle tilnærminger til feltet. På den andre siden, der respondenter bryter med den ”allmenne oppfatning” så kan disse tolkes som alternative representasjoner eller innganger til det forsvarspolitiske felt. På bakgrunn av de tre semi-strukturerte intervjuguidene har 26 respondenter blitt intervjuet. Alle intervjuene utenom to ble gjennomført med diktafon. Dette la grunnlag

for en mer åpen diskusjon av spørsmålene intervjuobjektene skulle respondere på. Innledningsvis virket enkelte respondenter noe ufrie, men mitt inntrykk var at i det store og hele var dette uproblematisk. Intervjuene i denne avhandlingen bør likevel oppfattes som et korrektiv og supplement til det skrevne materialet, og det er således ikke rom for en selvstendig analyse og tolkning av dette materialet, utenfor avhandlingens kontekst. Disse dataene er dermed ikke generaliserbare.

Det er naturlig å ta utgangspunkt i de tre intervjuguidene som er formulert i arbeidet med avhandlingen, for lettere å vise hvilken strategi som er anvendt. Intervjuguide 1 (se vedlegg 1) var bredt anlagt, og startet med spørsmålet; ”hva vil du si hovedmålet til Det norske forsvaret bør være?”. Det var interessant å gripe ryggmarksrefleksen til respondentene. Videre blir de tre hovedpilarene i avhandlingen, ideell rettferdiggjørelse, allianseforpliktelsen og klassisk territorialforsvar, behandlet hver for seg. I denne intervjurunden var respondentene (10 personer) i all hovedsak fra Forsvarsdepartementet (FD) og Forsvarskomiteen (2001-2005). I tillegg ble en anerkjent forsker på feltet samt en sentralt ansatt i Norges Forsvarsforening intervjuet. Hovedmålet var å belyse og avtegne det brede bildet av Forsvarets rolle og de sentrale debatter i denne sammenheng. Respondentene ble derfor valgt på grunnlag av et ønske om å intervjuere aktører med bred kunnskap om feltet.

I intervjuguide 2 ble spørsmålene i større grad begrenset til å omhandle nordområdene og Det norske forsvaret sin rolle i regionen. Intervjuobjektene her var i all hovedsak ansatte i FD og Kystvakten. Respondentene (6 personer) hadde spesifikk kompetanse på norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i nord. Fortsatt lå det en semi-strukturert intervjuguide til grunn. Dersom respondentene også kunne bidra med perspektiver som var relevante for avhandlingen som helhet, så fikk også slike oppmerksomhet hvis det var en naturlig utvikling i intervjuet. Det viktige her var å intervjuere personer som hadde kompetanse og oppfatninger om Forsvarets rolle i nord. Respondentene var i all hovedsak sentralt posisjonert i Forsvaret og hadde arbeidet med spørsmål tilknyttet nordområdetematikken over en lengre periode.

Intervjuguide 3 omhandlet Norge og NATO. De samme vurderinger som ovenfor ble også gjort her. Respondentene (10 personer) var fra FD og Norges NATO-delegasjon i Brussel, både sivile og militære, og fra både UD og FD. For å belyse artikkelens tema var det nødvendig å intervjuere personer med inngående kjennskap til Norges rolle i NATO. Et sentralt moment er at respondent og intervjuer begge går inn i intervjuet med kunnskap om feltet som belyses. Det er således viktig at man gir respondenten rom for å ytre sine meninger til tross for at disse skulle divergere med tidligere gjorte funn. Data som ble samlet inn gjennom intervjuene var ment som et supplement og korrektiv til det skriftlige kildene. De var dermed viktige for å avtegne rettferdiggjøringen og legitimeringen av norsk NATO-politikk, hvor blikket samtidig er rettet mot rådende og til dels divergerende oppfatninger om det ”nye” norske Forsvaret. Målet var således å belyse spørsmålet: ”Hvordan rettferdiggjøres og legitimeres Det norske forsvaret som politisk og strategisk instrument i Norge ved inngangen til et nytt århundre?” Med denne innledningen som utgangspunkt kan artiklene nå framlegges.

Referanser

Adler, Emanuel & Michael Barnett, reds. (1998) *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press

Andersen, Niels Å. (1999) *Diskursive analysestrategier*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Andersen, Svein S. (1997) *Case-studier og generalisering : forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget

Asmus, Ronald D. (2002) *Opening NATO`s Door*. New York: Columbia University Press.

Austin, John L. (2001 [1962]) *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.

Bondevik, Kjell Magne (2006) *Et liv i spenning*. Oslo: Aschehoug.

Bryman, Alan (2004) *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.

Burchill, Scott (2001) "Liberalism" i Burchill, Scott *et al.*, *Theories of International Relations*. New York: Palgrave.

Buzan, Barry, Ole Wæver & Jaap de Wilde (1998) *Security: A New Framework For Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.

Buzan, Barry & Ole Wæver (2003) *Regions and Power. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth, & Rolf Tamnes (2004) *Norsk forsvarshistorie. Allianseforsvar i endring*. Bind 5. Bergen: Eide forlag.

Børresen, Jacob (2005) *Forsvar uten trussel. Det norske Forsvarets rolle og funksjon etter den kalde krigen*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Campbell, David (1992) *Writing Security: United States foreign policy and the politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Carr, Edward H. (1995 [1939]) *The twenty years' crisis 1919-1939 : an introduction to the study of international relations*. Basingstoke: Macmillan.

Der Derian, James (1995) "The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard" I: Ronnie D. Lipschutz, red., *On Security*. New York: Columbia University Press.

Diesen, Sverre (2005a) *Moderniseringen av Forsvaret – status og utfordringer*. Fordrag i Oslo Militære Samfund, 28. november.

Diesen, Sverre (2005b) "Mot et allianseintegrert forsvar". I: Janne Haaland Matlary & Øyvind Østerud, red., *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt forlag AS.

Diesen, Sverre (2006) *Forsvarets utfordringer*. Tale i Oslo Militære Samfund 13. november.

Doyle, Michael W. (1983) "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs* Vol. 12, No. 3. (Summer, 1983): 205-235.

Dunne, Tim & Brian C. Schmidt (2005) «Realism». I: John Baylis & Steve Smith, *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press.

Eriksen, Knut Einar & Einar Niemi (1981) *Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo: Universitetsforlaget.

Farrell, Theo (2002) "Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program". *International Studies Review*, 4, 1:49–72.

Fermann, Gunnar (2001) "Verktøy i studiet av utenrikspolitikk: begreper, distinksjoner, illustrasjoner." I: Hovi, Jon & Raino Malnes (red.) *Normer og makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt forlag.

Finnemore, Martha (1996) "Constructing Norms of Humanitarian Intervention" I: Katzenstein, Peter J., red. *The Culture of National Security*. New York: Columbia University Press.

Foster, J. (1995) "Informal Social Control and Community Crime Prevention". *British Journal of Criminology*, 35:563-583.

Fukuyama, Francis (1989) "The End of History?" *The National Interest*.

Giddens, Anthony (1995) *Sociologi. En kort, men kritisk introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.

Glaser, Barney G. & Anselm L. Strauss (1967) *The Discovery of Grounded Theory*. New York: Aldine de Gruyter.

Godal, Bjørn Tore (2001) *Utsikter. Store lille Norge i en ny verden*. Oslo: Aschehoug.

Godzimirski, Jakub M. (2007) *High Stakes in the High North. Russian-Norwegian Relations and their Implications for the EU*. Russia/NIS Center, Paris, Russie.Nei.Visions, nr. 25.

Græger, Nina, Henrik Larsen & Hanna Ojanen (2002) *The ESDP and the Nordic countries: four variations on a theme*. Programme on the Northern dimension of the CFSP no. 16

Græger, Nina (2005), "Norsk NATO-debatt etter den kalde krigen". *Internasjonal Politikk*, Vol. 63 (2-3): 217-241.

Græger, Nina & Halvard Leira (2005) "Norwegian Strategic Culture after World War II: From a Local to a Global Perspective". *Cooperation and Conflict*, 40(1):45-67.

Græger, Nina (2007) *Norsk forsvarsdiskurs 1990-2005: Internasjonaliseringen av Forsvaret*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Guneriussen, Willy (1996) *Aktør, handling og struktur*. Oslo:TANO A/S.

Hansen, Lene (2006) *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*. New York: Routledge.

Heier, Tormod (2006) *Influence and Marginalisation. Norway's Adaption to US Transformation Efforts in NATO, 1998-2004*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Held, Davis (red.) (2000) *a globalizing world? culture, economics, politics*. London: Routledge.

Hellevik, Ottar (1994) *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget

Hollis, Martin & Steve Smith (1990) *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Holtmark, Sven G., Helge Ø. Pharo & Rolf Tamnes (2003) *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskriving*. Oslo: Cappelen.

Hopf, Ted (1998) "The Promise of Constructivism in International Relations Theory," *International Security*, Vol. 23, No. 1, (Summer), 171-200.

Hopf, Ted (2002) *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press.

Huysmans, Jef (2000) "Ethics and Transnational Politics", London Centre of International Relations, *Working Paper* (3).

Hønneland, Geir (2005) *Barentsbrytninger. Norsk nordområdepolitikk etter den kalde krigen*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Haaland, Torunn (2008) *Small Forces with a Global Outreach. Role Perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Inderberg, Tor Håkon (2007) *Den utenrikspolitiske håndteringen av Elektronsaken*. FNI Report 3/2007.

Jacobsen, Dag Ingvar (2005) *Hvordan gjennomføre undersøkelser. Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Johansen, Iver (2006) "Scenarioklasser i Forsvarsstudie 2007: En morfologisk analyse av sikkerhetspolitiske utfordringer mot Norge." *FFI-rapport 2006/02664*.

Kagan, Robert (2003) *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*. New York: Alfred A. Knopf.

Kaldor, Mary (2007) *Human Security*. Cambridge: Polity Press.

Katzenstein, Peter J. (red.) (1996) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Keohane, Robert & Joseph Nye (1977) *Power and interdependence : world politics in transition*. Boston, Toronto : Little, Brown and Company.

Keohane, Robert (1989) *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder, Colombia: Westview.

King, Gary, Robert O. Keohane & Sidney Verba (1994) *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. New Jersey: Princeton University Press.

Knutsen, Bjørn Olav (2002) *ESDP and the non-EU NATO members*. FFI-rapport

Knutsen, Bjørn Olav (2007) *NATO and the changing nature of the transatlantic security community*. FFI-rapport.

Knutsen, Bjørn Olav (2008) ”NATOs rolle i kampen mot internasjonal terrorisme”. *Internasjonal Politikk*. Vol. 66, nr. 1.

Kvale, Steinar (2004) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal

Lundestad, Geir (2004) *USA og Europa. Imperiet og de allierte etter 1945*, Oslo: Cappelen.

Malnes, Raino (1997) *Filosofi for statsvitere*. Oslo: Aschehoug.

March, James G & Johan P. Olsen (1989) *Rediscovering Institutions*. New York: The Free Press.

Matlary, Janne H. & Øyvind Østerud (2005) *Mot et avnasjonalisert forsvar*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Mearsheimer, John J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W Norton & Company.

Mevik, Leif (1999) *Det nye NATO. En personlig beretning*. Bergen: Eide Forlag.

Morgenthau, Hans (1973 [1948]) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

Morskogen, Tor Arne (2006) *Norge i klemme mellom rolle og hegemon – en analyse av det framtidige kampflykjøpet*. Masteroppgave UiT.

Mæland, Bård (2004) *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*. Bergen: Eide forlag.

Neumann, Iver B. (2001) *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*. Oslo: Fagbokforlaget.

Neumann, Iver (2002) "Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy". *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 31, Nr. 3: 627-651.

NOU 2003: 32, *Mot Nord!*

Nye, Joseph (2003) *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*. New York: Longman.

Ogata, Sadako (2002) "Overview for the Commission on Human Security", Commission on Human Security, <http://www.humansecurity-chs.org/activities/meetings/first/overview.html>

Onuf, Nicholas (1989) *World of our making : rules and rule in social theory and international relations*. Columbia, S.C.: University of South Carolina Press.

Our Global Neighbourhood. The report of The Commission on Global Governance (1995).

Paris, Roland (2001) "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?" *International Security*. Vol. 26, No. 2: 87-102

Price, Richard (1998) "Reversing the Gun Sights: Transnational Civil Society Targets Land Mines" *International Organization*, Vol. 52, No. 3: 613-644.

Regjeringens nordområdestrategi, 2006.

Rieker, Pernille & Ståle Ulriksen (red.) (2003) *En annerledes supermakt? Sikkerhets- og forsvarspolitikken i EU*. NUPI.

Risse, Thomas (2000) "'Let's Argue!': Communicative Actions in World Politics". *International Organization*, 54(1):1-39.

Riste, Olav (2005) *Norway's Foreign Relations – A History*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Rottem, Svein Vigeland (2002) *Forsvarsallianse og verdiforvalter. Nato på 90-tallet - mellom ideal-og realpolitikk*. Hovedoppgave, UiT.

Rottem, Svein Vigeland (2004) "Realisme som biologisme". *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*. 20(4):391-412.

Schweller, Randall L. (1994) "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In." *International Security*, Vol. 19, No. 1: 72-107.

Searle, John R. (1999 [1969]) *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Silverman, David (1997) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.

Skogan, John Kristen (1980) "Virkemidler, begrensninger og forutsetninger i norsk sikkerhetspolitikk". *NUPI-notat*, 192.

Sloan, Stanley R. (2005) *NATO, The European Union, And The Atlantic Community. The Transatlantic Bargain Challenged*, New York: Rowman & Littlefield Publishers

Soria Moria-erklæringen 2005.

Snyder, Glenn H. (1984) "The Security Dilemma in Alliance Politics." *World Politics*, Vol. 36, No. 4: 461-495.

Stortingsmelding nr. 22 (Forsvarsdepartementet (FD) 1997-1998)

Stortingsmelding nr. 30 (Utenriksdepartementet (UD) 2004-2005)

Stortingsmelding nr. 16 (UD 2005-2006)

Stortingsproposisjon nr. 45 (FD 2000-2001)

Stortingsproposisjon nr. 42 (FD 2003-2004)

Stortingsproposisjon nr. 1 (FD 2005-2006)

Styrke og relevans, Forsvarets strategiske konsept (2004-2005)

Tamnes, Rolf (1997) *Norsk utenrikspolitisk historie. Oljealder 1965-1995*. Oslo:Universitetsforlaget.

The Alliance's Strategic Concept, Roma 7-8. november 1991,
<http://www.nato.int/docu/basic/b911108a.htm>

The Alliance's Strategic Concept, Washington 23-24. april 1999,
<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

Thelen, Kathleen, Sven Steinmo & Frank Longstreth (red.) (1992) *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thucydides (1994) "Reflections on the Peloponnesian War". I: Phil Williams et al., red., *Classic Readings in International Relations*, Belmont:Wadsworth Publishing Company.

Ulriksen, Ståle (2002) *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax Forlag.

UNDP, United Nations Development Programme (1994) *Human Development Report*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Walker, Robert B. J. (1993) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Walt, Stephen (1987) *The Origins of Alliances*. Ithaca: Correll University Press.

Walt, Stephen (1991) "The Renaissance of Security Studies" i *International Studies Quarterly* 35(2):211-239.

Waltz, Kenneth (1959) *Man, the State and War: A Theoretical Analyses*. New York: Columbia University Press.

Waltz, Kenneth (1979) *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.

Waltz, Kenneth (1993) "The New World Order". *Milennium: Journal of International Studies*. (22)2:187-196.

Waltz, Kenneth (2000) "Structural Realism after the Cold War" *International Security*, 25(1):5-41.

Walzer, Michael (1992) *Just and Unjust Wars*. New York: Harper Collins Publishers.

Wendt, Alexander (1987) "The Agent-Structure Problem in International Relations. Theory". *International Organization*. 41(3): 335-370

Wendt, Alexander (1992) "Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics". *International Organization*. 46(2):391-425.

Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wæver, Ole (1992) *Introduktion til Studiet af International Politik*. København: Forlaget Politiske Studier.

Wæver, Ole (1995) "Securitization and Desecuritization". I: Ronnie D. Lipschutz, red., *On Security*. New York: Columbia University Press.

Wæver, Ole (1997) *Concepts of Security*. Institute of Political Science, University of Copenhagen.

Østerud; Øyvind (1997) “ Kunnskap som illusjon: søkelys på den postmoderne fagkritikken”. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2.

Åtland, Kristian (2007) “The European Arctic after the Cold War : how can we analyze it in terms of security?” *FFI-rapport*.

Hjemmesider

Atlanterhavskomiteen hjemmeside, www.atlanterhavskomiteen.no

Forsvarets hjemmeside, www.mil.no

Forsvarets forskningsinstitutt hjemmeside, www.ffi.no

Human Security Network hjemmeside, www.humansecuritynetwork.org

Institutt for forsvarsstudier hjemmeside, www.mil.no/felles/ifs/

Nato hjemmeside, www.nato.int

NORISS hjemmeside, www.noriss.no

NUPI hjemmeside, www.nupi.no

Realpolitiske vurderinger og normative styringer

1.0 Mål og strategi	2
1.1 Idealpolitikken	5
1.2 Allianseforpliktelsen	6
1.3 Territorialforsvaret.....	7
2.0 Stat, identitet og sikkerhet	10
2.1 Stat og makt	10
2.2 Identitet og forsvar	14
2.3 Utvidet sikkerhet.....	16
3.0 Avsluttende betraktninger – rolle og makt	19
4.0 Referanseliste	24
Vedlegg 1 Intervjuguide 1	31
Vedlegg 2 Intervjuguide 2	34
Vedlegg 3 Intervjuguide 3	36

Realpolitiske vurderinger og normative styringer

1.0 Mål og strategi

Høsten 2007 la den norske forsvarssjefen fram sin militærfaglige utredning og det forsvarspolitiske utvalget fremmet sine anbefalinger. To dimensjoner i disse arbeidene står sentralt. For det første har i den senere tid Russland fått økt oppmerksomhet (Johansen 2006, Åtland 2006). Forenklet kan man si at dette skyldes to forhold: Norge har gitt nordområdene høy politisk status og Russland er på vei opp av bølgedalen de var nede i på 1990-tallet. Vi ser dermed et mer selvsikkert Russland agere på den internasjonale arenaen. For det andre er debatten om Forsvarets bidrag ute sentral i norsk politikk. Dette ser vi blant annet i diskusjonen om eventuelle bidrag til NATO i Sør-Afghanistan.¹ Sentralt står forholdet mellom det å ha en avskrekkende og eventuelt beroligende ambisjon hjemme og det å bidra ute i NATO og FN-ledede operasjoner. Det er ikke dermed sagt at slike politiske vurderinger og valg er gjensidig utelukkende. I artiklene som utgjør hoveddelen i denne avhandlingen er disse forholdene blitt analysert. I innledningen ble avhandlingens tidshorisont avgrenset til tiden mellom 1999 og 2006. Utfordringene nevnt ovenfor stod også sentralt i denne perioden. Den nåværende politiske debatten i Norge viser at slike analyser fortsatt er relevante.

Spørsmålet som har fungert som en sammenbindende og overordnet ramme for avhandlingen ble formulert slik i kapittel 1: "Hvordan rettferdiggjøres og legitimeres Det norske forsvaret som politisk og strategisk instrument i Norge ved inngangen til et nytt århundre?" Denne problemstillingen ligger til grunn for de enkeltstående analysene i de fire artiklene i avhandlingen. I artikkel 1, "Hva forsvarer vi? Tre tilnærminger til norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk." (*Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 2005, nr. 4), ble det trukket opp et bredt anlagt perspektiv. De tre hovedhensynene (idealpolitikken, allianseforpliktelsen og territorial forsvaret) i rettferdiggjøringen og legitimeringen av Det norske forsvaret ble beskrevet. I artikkel 2, "Forsvarets mål og strategi: sikkerhet for

---

¹ Denne debatten gikk særlig i oktober 2006 og februar 2007, da NATO ba om ytterligere bidrag i Afghanistan. Debatten er langt fra død, og særlig SVs rolle som regjeringspartner og skeptiker til bruk av våpenmakt er stadig på dagsorden.

hvem?” (*Internasjonal Politikk* 2007, nr 2), ble forholdet mellom disse hensynene drøftet. Hovedargumentet var at statssikkerheten står i en særstilling i forhold til begreper som samfunnssikkerhet og menneskelig sikkerhet. I artikkel 3, ”Norway in the New NATO: The Ambivalent Ally” (*Contemporary Security Policy* 2007, nr 3), fikk Det norske forsvarrets forhold til NATO oppmerksomhet. Det sentrale temaet var og er om NATO fra norsk side blir oppfattet som et interessefelleskap eller et verdifelleskap, samt at graden av tillit i forsvarsalliansen ble drøftet. I artikkel 4, ”Forsvaret i nord: mellom avskrekking og beroligelse” (*Norsk Tidsskrift for Samfunnsforskning* 2007, nr. 1), problematiseres den nye forsvars- og sikkerhetspolitikken i nordområdene ved bruk av ”gamle” begreper. På de påfølgende sider vil trådene fra de fire artiklene samles.

I artiklene har et forsvar i bevegelse blitt beskrevet. Etter den kalde krigens slutt er trusselbildet uklart og uoversiktlig (St.prp. nr. 42, 2003-2004). Enkelte har spurt seg om vi går mot et avnasjonalisert forsvar (Matlary & Østerud 2005). Andre mener at mye er ved det gamle og at en konsekvens av dette er at man bør begrense reformtrangen i Det norske forsvar (Børresen 2005). Forsvaret som institusjon er i en brytningstid. Vi ser nye trusselbilder vokse fram og kan observere en institusjon som så å si endrer seg fra dag til dag. Verneplikten er ikke hva den en gang var, mobiliseringshærens æra er forbi og norske soldater integreres i nye forsvarsstrukturer i NATO og EU. Avveiningen mellom ute- og hjemmeforsvaret har stått høyt på agendaen i hele perioden som belyses her (St.meld. nr. 38, 1998-1999, St.prp. nr. 1, 2005-2006). Vi lever i en tid hvor Forsvaret forsøker å rettferdiggjøre sin eksistens på et annet grunnlag enn tidligere (se for eksempel Forsvarets strategiske konsept, Styrke og relevans, 2004-2005).

En sentral dimensjon her er følgelig forholdet mellom et tradisjonelt territorialforsvar og et innsatsforsvar. Den tradisjonelle oppfatningen om totalforsvar har slått godt rot i den norske forsvarstradisjon, men har endret seg. Det nye norske Forsvaret struktureres for å møte globale utfordringer, og det argumenteres for at det bare er slik Norge kan møte hjemlige utfordringer. I den sammenheng er det relevant å spørre seg: Hva forsvarer norske kvinner og menn når de er stasjonert i Kosovo eller Afghanistan? Dette er et sentralt spørsmål i artikkel 1 og 2. En måte å legitimere en slik tilstedeværelse, har vært å

hevde at Norge er ute for å forsvare et sett av verdier, og at dette kan realiseres gjennom deltakelse i internasjonale operasjoner. Slike verdier er gjerne koblet til fremming av demokrati og menneskerettigheter.

Videre er NATO i endring. Hvor Alliansen beveger seg er ikke klart. Sentralt i denne sammenheng er forholdet mellom Europa (om enn fragmentert) og USA (Kagan 2003, Lundestad 2004). Spørsmålet er hvordan Norge oppfatter dette nye NATO (se artikkel 3). Bli alliansen oppfattet og beskrevet som et verktøy for rene nasjonale interesser eller som et verdifelleskap? Hvor gode vekstforhold har tillit i en forsvarsallianse?² Videre ser man i norsk utenrikspolitikk at nordområdene igjen har blitt satt øverst på den politiske dagsorden,³ men hvilken rolle NATO eventuelt kan og bør spille i denne regionen er ikke klart. Det kan argumenteres for at sentrale medlemmer i alliansen har andre interesser enn Norge i disse områdene. Det kan hevdes at Forsvarets direkte territorielle dimensjon har fått en renessanse etter at nordområdene har blitt viet mye tid og krefter, både på utenriks- og innenrikspolitisk nivå. I den senere tid har vi sett et Russland som med større tyngde ønsker å framstå som en sentral aktør i internasjonal politikk (Johansen 2006, Åtland 2006). Norge er derfor igjen satt under økt realpolitisk press i nord. Avveiningen mellom avskrekking og beroligelse av mulige fiender står sentralt i årene framover (se artikkel 4). Venner og fiender er kanskje ikke så enkle å skille fra hverandre. Derfor er det viktig å være oppmerksom på de mål som blir framsatt i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk og hvilke strategier som blir formulert for å nå disse målene. Vi kan som i innledningen hevde at Forsvaret rettferdiggjør og legitimerer sin virksomhet i perioden som er i fokus her, på bakgrunn av tre hovedhensyn, ideell rettferdiggjørelse, allianseforpliktelser og nasjonal egeninteresse. Tre størrelser som ikke er gjensidig utelukkende men som kan strukturere en debatt om Det norske forsvarets rolle.

---

² For den offisielle analysen av slike spørsmål se blant annet St.meld. nr. 31, 2004-2005 og St.meld. nr. 16, 2005-2006.

³ Rekkene av offentlige dokumenter som behandler regionen er lang, se blant annet NOU 2003:32, *Mot nord!* og *Regjeringens nordområdestrategi* (2006). For en nærmere analyse av den nye norske nordområdepolitikken se Hønneland & Jensen (2008).

1.1 Idealpolitikken

Under den kalde krigen hadde Norge en lang rekke bidrag i internasjonale operasjoner.⁴ Operasjonene var i FN-regi og ble legitimert med utgangspunkt i et ønske om et sterkt FN som kunne fungere som et fredsbevarende verktøy for det internasjonale samfunn (Tamnes 1997, Riste 2005). Deltakelse i FN-ledede operasjoner passet således oftest godt inn i den norske fredstradisjonen hvor et sterkt internasjonalt samfunn kunne fungere stabiliserende på internasjonale relasjoner (Leira 2005).

På begynnelsen av 1990-tallet finner det ikke sted så drastiske endringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk som man kunne forvente (Ulriksen 2002). Det vi ser er en gryende optimisme på vegne av de muligheter som ligger i et FN hvor supermaktene (USA og Sovjetunionen) ikke lenger blokkerer hverandre i Sikkerhetsrådet (Kennedy 2006). På den andre siden, krigene på Balkan og NATO-utvidelsen østover viste at spenningen mellom USA og det som tidlig på 1990-tallet var blitt til Den russiske føderasjon, fortsatt var tilstede. Dette kuliminerte våren 1999 da NATO intervenerte i det tidligere Jugoslavia uten et mandat fra FN og Russland opponerte kraftig mot Alliansens framgangsmåte (Asmus 2002, Sloan 2005). NATO hadde allerede tidligere på 1990-tallet gått out-of-area med bidrag på Balkan. Dette var likevel noe nytt, og i en større skala. Alliansen hadde med dette funnet et annet grunnlag for å legitimere sin virksomhet. Den idealpolitiske dimensjon stod sentralt i denne sammenheng. Det ble ved flere anledninger ytret at en av hovedgrunnene til å intervenere i det tidligere Jugoslavia var å begrense menneskelig lidelse (Ibid.). Det var også bred enighet i Norge om at dette var veien å gå (Kosovo-krisen: Nasjonal rapport 2001). Underveis i operasjonen hadde likevel norske myndigheter liten innflytelse. Norge var med, men ikke der beslutningene ble fattet (Henriksen 2006).⁵

I Afghanistan finner vi også at den idealpolitiske dimensjon spiller en viss rolle. Dette kom til uttrykk ved at norske militære bidrag i landet ble og blir rettferdiggjort på bakgrunn av det flere mente var et legitimt ønske om å fjerne Talibans undertrykkende

---

⁴ For en oversikt over disse se <http://www.mil.no/intops/start/historie/>

⁵ For en analyse av beslutningsprosesser i forkant av og underveis i NATOs operasjoner i Kosovo se Henriksen (2006).

regime (se artikkel 1 og 2).⁶ Det kan også nevnes at mangelen på norsk støtte til USA under Irak-invasjonen også passer godt inn i et slik bilde der idealpolitisk forankring spiller en viktig rolle. Her stod spørsmålet om hvorvidt invasjonen ble anerkjent som legitim av FN sentralt. Daværende statsminister Kjell Magne Bondevik forsvarte mangelen på støtte til USA med at invasjonen ikke hadde et FN-mandat. Invasjonen hadde ikke folkerettslig legitimitet. Den idealpolitiske dimensjon kommer dermed indirekte til uttrykk ved at FNs rolle som fredsbevarende og fredsopprettende organisasjon understrekes (Berger 2006). Spenningen mellom denne idealpolitiske dimensjonen og hangen til å støtte sin nærmeste alliert (USA) stod likevel i sentrum, og skapte også interne utfordringer i regjeringen (Bondevik 2006). Forpliktelsen til de nærmeste allierte bør derfor drøftes.

1.2 Allianseforpliktelsen

Gjennom artikkel 5 i NATO-pakten forplikter Norge seg til ved et angrep på alliansemedlemmer å: "(..)assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area".⁷ En slik forpliktelse har lagt klare føringer for hvordan norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ble utformet både under og etter den kalde krigen (Tamnes 1997, Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004, Riste 2005). Dette forholdet kan således beskrives som en "hjørnestein" for norsk sikkerhet. Den klassiske tilnærmingen til denne relasjonen var at det var i de alliertes interesse at Norge forble et vest-orientert land. Sovjetunionens skulle derfor avskrekkes fra å ta i bruk militærmakt for å fremme eventuelle territorielle krav i området (Skogan 1980). På et overordnet nivå var det sammenfallende interesser mellom Norge og de andre NATO-allierte. NATOs virkefelt og fokusområde er nå utvidet, noe som særlig viser seg på Balkan og Afghanistan. Spørsmålet er hvordan en slik utvikling kan analyseres.

---

⁶ Marit Nybakk (tidligere leder for Forsvarskomiteen) hevdet blant annet at frigjøringen av afghanske kvinner kunne være med på å legitimere bruk av ekstraordinære virkemidler (Nybakk 2003). Argumentet var ikke framtreddende i den norske debatten, men trekkes fram fordi det viser ønsket om en ideell forankring av beslutningen om å delta militært.

⁷ The North Atlantic Treaty Washington D.C. - 4 april 1949 se <http://www.nato.int/docu/basicxt/treaty.htm>

Historien bak intervensjonen i Kosovo er lang og kompleks (Sloan 2005, Hendrickson 2006). Hovedpoenget er at man i Norge så på NATO som en fortsatt relevant aktør og støttet anvendelse av militærmakt i regionen (Kosovo-krisen: Nasjonal rapport 2001). Det samme gjaldt iverksettelsen av artikkel 5 som medførte en forpliktelse til å støtte allierte i etterkant av terrorangrepet 11. september. Operasjonene i Afghanistan er formelt ikke koblet til artikkel 5, men ble særlig før invasjonen i Irak oppfattet som legitim og legal med utgangspunkt i ideer om selvforsvar (St.prp. nr. 39, 2001-2002). De militære bidragene i Afghanistan har i større utstrekning blitt møtt med skepsis enn bidragene på Balkan. Irak er for så vidt en noe annen historie, da invasjonen var utenfor NATO-regi.⁸

Utviklingen av NATO er det vanskelig å si noe entydig om. Er for eksempel de transatlantiske spenningene så store at alliansen vil se annerledes ut og være basert på andre verdier om ti år (Knutsen 2007)? Norge har et ambivalent forhold til utviklingen i NATO (se artikkel 3). Det er uklart hvilke valg småstaten bør og kan ta. Sentralt står blant annet balansegangen mellom det å støtte seg til allierte og det å utvikle militære kapasiteter som er mer direkte knyttet til å ivareta rent nasjonale interesser (Diesen 2006). Spørsmålet om tillit til de nære allierte er følgelig koblet til spørsmål om grad av fokus på et mer eller mindre tradisjonelt territorialforsvar.

1.3 Territorialforsvaret

Bærebjelken i den Westfalske forståelse av forholdet mellom stater, hviler på en forestilling om at stater i ytterste konsekvens kun kan stole på seg selv. Maktbalanse og egeninteresse er sentrale stikkord. Før Andre Verdenskrig var Norges strategi å holde seg nøytral i konflikter på kontinentet (Sverdrup 1996). Implisitt lå likevel en stormaktsgaranti til grunn for Norges utenrikspolitikk. Det var forventet at britene ikke ville godta at Tyskland fikk kontroll over norsk territorium (Riste 2005). Samtidig fant man og finner man en erkjennelse av at Norge ikke hadde og har nok ressurser til å alene

---

⁸ NATO er likevel involverte i en opptreningsmisjon, se <http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/index.html>, men det understrekes at Alliansen ikke er en del av kamphandlingene.

forsvare seg mot en storstilt invasjon. Et sentralt spørsmål har således vært hvor mye makt og hva slags type makt som er formålstjenlig og relevant for en småstat som Norge.

Under den kalde krigen ønsket man ved en eventuell invasjon å ”holde fortet” til de allierte kom Norge til unnsetning. Om Norge hadde kapasitet til å holde stand lenge nok, er et relevant spørsmål (Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004:73-79). Poenget her er at Forsvaret hvilte på en oppfatning om at et begrenset territorialforsvar, med basis i et mobiliseringsforsvar, skulle virke avskrekkende på Sovjetunionen. Den avskrekkende dimensjon hadde derimot ingen effekt uten en sterk allianse i ryggen. Parallelt med en slik politikk ønsket man å berolige Sovjetunionen gjennom tilbakeholdenhet, substansielt uttrykt gjennom base- og atompolitikken, hvor man viste at Norge ikke ønsket å framstå som aggressiv (Tamnes 1997, Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004).

Etter den kalde krigen fikk nordområdene mindre oppmerksomhet. Utover i det nye årtusenet ser vi likevel at den nordlige regionen opplever en sikkerhetspolitisk renessanse i forhold til 1990-tallet. Dette er en renessanse som særlig viser seg i norsk politikk, men som også fører til at stormakter, USA og Russland, i økende grad retter blikket mot nord.⁹ Et sentralt moment er Norges rolle som en aktør med uttalte interesser i nord. Det er ikke nødvendigvis slik at disse interessene, for eksempel forvaltningen av fiske- og petroleumsressurser, vil sammenfalle med interessene til Norges allierte.

Territorialforsvaret av Norge kan også hevdes å være utvidet. De norske militære bidragene, både i intervensjonen i Kosovo og i stabiliseringen av Afghanistan, blir tolket som relevante i et indirekte forsvar av rent territorielle størrelser (St.prp. nr. 42, 2003-2004, *Styrke og relevans*, Forsvarets strategiske konsept, 2004-2005). Afghanistan er mest relevant, da bidragene her ofte blir rettferdiggjort på bakgrunn av at de vil kunne stagge en eventuell terrortrussel i Norge (se for eksempel Heløe 2003, Devold 2004, Strøm-Erichsen 2006). En slik strategi må igjen basere seg på et integrert samarbeid med allierte. Videre er ideen om spredning av demokrati en sentral del av den sikkerhetspolitiske portefølje (Gleditsch 2001), hvor grunntanken er at en fredeligere

---

⁹ Det finnes flere scenariobeskrivelser, se for eksempel Åtland *et al.* (2005) om Russlands utvikling.

verden også gir et tryggere Norge (St.prp. nr. 45, 2001-2002 og St.prp. nr. 42, 2003-2004).¹⁰ Norge blir dermed indirekte forsvart gjennom at risikoen for at konflikter eskaleres blir mindre og at faren for at stater blir arnested for terrorisme blir begrenset.

Det vi således ser er at norsk forsvarspolitik i stor utstrekning legitimeres på bakgrunn av en utvidet realpolitisk forståelse, hvor også internasjonale forhold utenfor det tradisjonelle virkeområde i større utstrekning er en del av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Med utgangspunkt i en slik utvikling, har det vist seg fruktbart å drøfte de tre hensynene, idealpolitikken, allianseforpliktelsen og territorial forsvaret, med utgangspunkt i realisme, konstruktivisme og en utvidet tilnærming til sikkerhet.

I denne avhandlingen har i all hovedsak to analytiske tilnærminger blitt anvendt. Flere vil hevde at disse er gjensidig utelukkende, men her argumenteres det for at begge kan brukes i en og samme analyse (se innledning). For det første er realismen, med dens fokus på staten og fordeling av makt i det internasjonale system, sentral (Waltz 1979). For det andre er konstruktivismen, som retter blikket mot identitet og normer (Katzenstein 1996), et fornuftig verktøy for analyse av Det norske forsvaret. Videre har enkelte andre tilnærminger blitt belyst. Innenfor københavnerskolen finner vi blant annet at blikket er rettet mot utvidelsen av sikkerhetspolitikens nedslagsfelt og sikkerhetsbegrepet mer spesifikt (Buzan, Wæver & de Wilde 1998). Sentralt står spørsmålene: Hva skjer når noe får status som sikkerhetspolitikk og hvordan får noe status som sikkerhetspolitikk? I denne avhandlingen har det blitt argumentert for at de ulike tilnærmingene kan utfylle hverandre. Norge som internasjonal aktør blir drøftet med utgangspunkt i en oppfatning om at staten med sine særegne egenskaper opererer i en internasjonal struktur preget av mer eller mindre mangel på overnasjonale styringsmekanismer. Dette er et internasjonalt system hvor maktfordelingen mellom stater, og oppfatninger om denne, etablerer Norges handlingsrom.

---

¹⁰ Slike resonnement hviler blant annet på Michael Doyles argument om at demokratier tenderer til å ikke gå til krig mot hverandre (Doyle 1983).

2.0 Stat, identitet og sikkerhet

2.1 Stat og makt

I avhandlingen har ambisjonen vært å anvende begreper og fortolkningsrammer fra flere teoretiske tradisjoner og analytiske retninger for å drøfte norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i perioden 1999-2006. Når fokus er på militærmakt, internasjonale forhold og sikkerhet er det relevant å anvende realismens fortolkningsverktøyer. Realismen er ikke en teoriretning som lett kan avgrenses. Rekken av teoretikere som kan sies å være realister, er lang og mangslungen. Realismen fremstår likevel som mer enhetlig enn det mangfoldet av bidrag som har gått under merkelappen konstruktivisme. I denne avhandlingen har bidragene innenfor den retningen som gjerne kalles strukturell realisme fått mest oppmerksomhet. Kenneth Waltz er den viktigste eksponenten (1959, 1979, 1993, 2000), men også navn som John Mearsheimer (1993, 2001) og Stephen Walt (1987, 1991) står sentralt. Et sentralt og relevant bidrag for denne avhandlingens kontekst, er deres fokus på den relative fordelingen av makt mellom stater.¹¹

Norge kan sies å være posisjonert mellom tre hjørner i et maktriangel. USA, EU og Russland utgjør triangelets hjørner (Neumann 2002, Børresen 2005). Fordelingen av makt (forstått som fordelingen av materielle/militære kapasiteter) mellom disse tre hjørnene skaper Norges handlingsrom. Idet makten har blitt forskjøvet i USAs retning, vil man forvente at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk vil måtte tilpasse seg den endrede maktstrukturen. Dette fordi handlingsbetingelsen i det internasjonale systemet endrer seg. Innenfor strukturell realisme vil man påstå at fordelingen av materielle/militære kapasiteter legger rammer for staters handlinger. Men man finner ingen overordnet ambisjon om å forklare enkeltstaters intensjoner utover oppfatningen om at stater ønsker å trygge egen sikkerhet. Det er den internasjonale strukturen og dens konsekvenser for staters adferd som får oppmerksomhet (Waltz 1979). Vi kan således snakke om en strukturell makt som etablerer staters handlingsrom. En slik tolkning av internasjonal

---

¹¹ Når det gjelder Stephen Walt, så er det mer riktig å si *oppfatninger* om den relative fordelingen av makt (1987).

politikk har fått oppmerksomhet i artiklene som utgjør avhandlingen (se særlig artikkel 4).

Like sentralt står to andre premisser som ofte trekkes fram som grunnsteiner i en realistisk analyse: anarkiet som organiserende prinsipp og staters makt-/sikkerhetsmaksimerende ambisjon. Hvis man tar utgangspunkt i at disse to forutsetningen ligger til grunn for staters handlinger, vil Norges forsvar i ytterste konsekvens i all hovedsak oppfattes som et verktøy for staten Norges ønske om overlevelse i et anarkisk internasjonalt system. Her finner vi også en oppfatning om at en ikke kan være trygg på andre aktørers motiver. I denne sammenheng er det relevant å rette blikket mot de tre hensynene, idealpolitikken, allianseforpliktelsen og territorialforsvaret, som her hevdes å utgjøre det idémessige fundamentet for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. En slik tredeling fungerer strukturerende for debatten om Det norske forsvars nye rolle.

Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk rettferdiggjøres til dels på bakgrunn av et uttalt ønske om å forsvare ideelle verdier (se særlig artikkel 1 og 2), slik som for eksempel menneskerettigheter og demokrati. Med utgangspunkt i en realistisk tilnærming, vil man kunne analysere en slik observasjon langs to dimensjoner. Den ene dimensjonen er analytisk fortolkende og den andre normativ. For det første: Har staten en skjult agenda når bruken av militære virkemidler rettferdiggjøres idealpolitisk? Det er igjen to måter å tilnærme seg et slikt spørsmål på. En kan hevde at stater i en internasjonal maktkamp vil spille mer eller mindre urent og ha vikarierende motiver for sine handlinger. På den andre siden kan en hevde at spørsmålet ikke er viktig i en analyse som tar utgangspunkt i strukturell realisme. En strukturell realist vil ikke være opptatt av enkeltstaters intensjoner, men heller påpeke at kjennetegnet ved internasjonale relasjoner er at stater må forholde seg til maktfordelingen i det internasjonale system. Gjør statene ikke det, mister de sin posisjon. I siste instans kan de risikere å bukke under.

Den normative dimensjonen finner vi når eksempelvis realister som John Mearsheimer og Stephen Walt stiller seg kritisk til USA sitt globale militære engasjement. Med

utgangspunkt i en realistisk analyse har de hevdet at USA bør stagge sitt globale korstog for fremming av amerikanske verdier (Mearsheimer & Walt 2003). Stater bør opptre med veloverveid forsiktighet ("prudence"). En kan samtidig spørre seg om en slik tilnærming basert på realismens forutsetninger, er relevant for en småstat som Norge. Hvilke konsekvenser har en slik forståelse for en studie av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk? En kan hevde at i ytterste konsekvens så vil "... the strong do what they have the power to do, and the weak accept what they must accept" (Thucydides 1994). Her begrenses småstatens handlingsrom til et minimum. De er underlagt den internasjonale maktpolitikken logikk. I første omgang kan man se på det faktum at stater tenderer til å inngå allianser (Walt 1987). En realist vil si at slike allianser bør oppfattes som et interessefelleskap eller et verktøy for sterke stater, og bortfallet av en felles trussel vil gjøre alliansen overflødig (Waltz 1993). NATOs utvikling kan dermed fungere som en lakmestest. Vil NATO som en kollektiv forsvarsallianse overleve endringene i struktur og maktforskyvningen vi ser i internasjonal politikk, og hva vil en slik endring ha å si for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk? Her kan man ikke konkludere entydig. Men i innsamlede data uttrykkes en utbredt mistro til at NATO som en kollektiv forsvarsorganisasjon er en sikker garantist for norske interesser (artikkel 3). Dermed blir det tradisjonelle territorialforsvaret fortsatt sentralt, da evnen til å sikre nasjonale interesser primært sees som en nasjonal oppgave.

Et tiår etter avslutningen av den kalde krigen opplevde man at interessen for nordområdene fikk en renessanse i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Under den kalde krigen var området strategisk viktig, men på 1990-tallet ble regionen mindre relevant. Russland var inne i en turbulent periode, og militær strategiske utfordringer i nord ble ansett som mindre viktige. I norsk utenrikspolitikk og i forhold til områdets ressurser (fisk og petroleum) har man igjen sett at blikket er rettet mot nord, om enn av andre grunner enn tidligere. I en realistiske analyse av internasjonale forhold vil sentrale stikkord være makt og etableringen av interessefelleskap. NATO blir ved flere anledninger sett på som mer eller mindre irrelevant for Norge i nordområdene (se artikkel 4). Ved en begrenset konflikt vil kanskje nære allierte ha interesser som er motstridende med de norske. Det mest nærliggende i så måte er oppfatninger om

forvaltningen av ressurser utenfor territorial farvannet rundt Svalbard. Det argumenteres derfor i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk for at Norge skal og bør ha militære kapasiteter som beroliger og avskrekker andre aktører fra å ta seg til rette i området (se artikkel 4). Her gjenfinner vi det realpolitiske tankegods som realistene mener er det absolutte kjennetegn ved internasjonale relasjoner. Bildet må likevel nyanseres idet en analyse av norsk nordområdepolitikk også bør belyse muligheter for samarbeid og de folkerettslige regimene i området sitt konfliktdempende potensiale.

Hvis vi ser disse oppsummerende betraktningene i lys av avhandlingens problemstilling, vil man understreke at Forsvaret i den norske forsvars- og sikkerhetspolitiske debatt i stor grad blir legitimert som et strategisk instrument for å fremme nasjonal egeninteresse og sikkerhet. En realistisk tilnærming til feltet har vist seg å være egnet til å gripe flere dimensjoner ved norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i den gitte perioden. Vi finner at oppfatninger blant både respondentene og i de skriftlige kildene om fordelingen av makt internasjonalt legger føringer og etablerer det norske handlingsrommet, blant annet med stadige henvisninger til Russland som stormakt. Samtidig ser man at den realpolitiske retorikk har stor gjennomslagskraft i debatten om Det norske forsvaret. Til tross for en slik erkjennelse påpekes det flere steder i løpet av avhandlingen at en slik realistisk tilnærming er utilstrekkelig for å belyse et helhetlig bilde av utviklingen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.

Det ontologiske grunnlaget for realistenes analyser av internasjonale relasjoner er den relative materielle maktfordelingen mellom aktører i det internasjonale system. Her finner vi også utgangspunktet for at staters handlinger kan årsaksforklares, altså epistemologi. En slik inngang til studiet av internasjonale relasjoner kan problematiseres. I denne avhandlingen hviler heller ikke analysene på realistenes vitenskapsteoretiske forutsetninger (jmf, innledningen). Kulturelle og ideologiske føringer, nasjonale som internasjonale, er framtreddende i de analyser som er gjort i avhandlingen. Konstruktivistisk analyse kan bidra til å belyse betydningen av slike føringer.

2.2 Identitet og forsvar

I en konstruktivistisk analyse av internasjonale forhold kan man innledningsvis skille mellom de som analyserer samhandlingen på det internasjonale nivå og de som retter blikket mot utformingen av utenrikspolitikk på bakgrunn av egenskaper ved en nasjon (Farrell 2002). I avhandlingen har begge nivåene fått oppmerksomhet. De er gjensidig konstituerende. Det sentrale poenget er at intersubjektive oppfatninger om passende og korrekt handling vil legge føringer på utformingen av internasjonal politikk generelt og i dette tilfellet norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk spesielt. På internasjonalt nivå kan man eksempelvis operere med forskjellige former for anarki (Wendt 1999), og på nasjonalt nivå kan man se nærmere på unike og ulike nasjonale selvforståelser.

Norsk deltakelse på Balkan kan dermed belyses med utgangspunkt i daværende Generalsekretær i NATO Javier Solanas ord: ” We must stop an authoritarian regime from repressing its people in Europe at the end of the 20th century. We have a moral duty to do so.”¹² Det internasjonale normative klimaet tilsier at en passiv holdning til slike konflikter ikke kan aksepteres, eventuelt at intervensjoner krever en humanitær rettferdiggjørelse (Finnemore 1996). Det er ikke dermed sagt at stater vil kunne beskrives som altruistiske. Men det man til enhver tid vil si er den rådende oppfatning om riktig handling, vil ha en selvstendig påvirkningskraft på internasjonal samhandling.

Samtidig vil oppfatninger om nasjonale karaktertrekk også forme det norske forsvars- og sikkerhetspolitiske handlingsrommet. I relasjon til en ideell rettferdiggjøring av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk vil det dermed være slik at fellesoppfatninger om rett og galt vil kunne ha en selvstendig påvirkningskraft på anvendelse av militære virkemidler. Norges selvbylte som fredsnasjon er for eksempel relevant (Leira 2005).

En slik tilnærming til studiet av internasjonale forhold og anvendelse av militære maktmidler, bør også ses i lys av norsk alliansepolitikk. NATO kan beskrives både som et interessefelleskap og et verdifelleskap. I litteraturen om sikkerhetsfelleskap problematiseres slike forhold (Deutsch et al. 1957, Adler & Barnett 1998). I en

---

¹² Pressemelding, NATO (1999)040 23. mars, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>

konstruktivistisk analyse av NATO vil man påpeke at det ligger en fellesoppfatning og forventning om at konflikter innad i dette fellesskapet ikke skal løses ved bruk av militære maktmidler. En kan også tenke seg at det vil utvikle seg et verdifelleskap som har en gjensidig påvirkning mellom stater hva gjelder oppfatninger om rett og galt. Norsk NATO-politikk bør ses i et slikt lys (se artikkel 3).

En konstruktivist som Alexander Wendt ønsker også å analysere internasjonal samhandlings anarkiske kjennetegn eller mer presist hvordan det internasjonale system blir oppfattet av stater (Wendt 1992, 1999). Til forskjell fra en realist hevder Alexander Wendt at "anarkiet er hva stater gjør det til" (1992). Statene kan altså i større eller mindre grad velge venn eller fiende. Dette er å sette hans resonnement på spissen. Han påpeker samtidig tregheten i endringen av etablerte oppfatninger om for eksempel statens rolle i internasjonal politikk, men en slik inngang vil kunne åpne for en mer dynamisk tilnærming til en analyse av forsvars- og sikkerhetspolitikk og konstruksjonen av fiendebilder.

I relasjon til avhandlingens hovedproblemstilling kan man spørre seg hva som er konstruktivismens viktigste bidrag i de analyser som er foretatt. Et sentralt bidrag er at forfattere innenfor denne tradisjon bringer inn en bevissthet rundt de normative føringer og den identitet som både på selvstendig grunnlag og gjennom å konstituere materielle størrelser, muliggjør og etablerer visse former for handling. Det norske forsvaret som strategisk instrument er også et produkt av nasjonale og internasjonale oppfatninger om rett og galt. Sentralt står igjen den norske "fredsstradisjonen" (Leira 2005) og spenning mellom ideal og egeninteresser (Riste 2003:53-89). Dette er ikke en overraskende erkjennelse. Småstatens lodd i livet er å balansere mellom hensynet til geopolitikkens maktstruktur og nasjonale verdier og interesser.

Konstruktivismen er velegnet til å gi en bredere innsikt i den tematikk som har vært i søkelyset i avhandlingen. Ideasjonelle og normative egenskaper ved det internasjonale samfunn (Wendt 1992, 1999), regionale sikkerhetsidentiteter (Adler & Barnett 1998) og nasjonale karaktertrekk plasseres i søkelyset. Det er ikke dermed sagt at konstruktivistene

vil forkaste realistenes ideer om stater som sikkerhetsmaksimerende aktører i et anarkisk system. Utfordringen er gjerne knyttet til realistenes materielle ontologi. Den konstruktivistiske tilnærmingen som har blitt anvendt i artiklene, har likevel vanskelig for å gripe det dynamiske aspektet ved sikkerhets- og forsvarspolitikken. Dette kommer særlig til uttrykk når sikkerhetspolitikkenes nedslagsfelt utvides.

2.3 Utvidet sikkerhet

Rekken av teoretikere som har arbeidet med et utvidet sikkerhetsbegrep kan gjøres meget lang. Spørsmål om sikkerhet og i forlengelsen av dette forsvar, er et av kjernetemaene i studiet av internasjonal politikk. Den første spenningen i faget var da også mellom liberale teoretikere og realister, og omhandlet muligheten for en mindre konfliktfylt verden (Carr 1995 [1939]).

Den siste analytiske tilnærmingen til studiet av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk som har fått oppmerksomhet her er københavnerskolen. Denne teoriretningen retter blikket mot den uttalte forsvars- og sikkerhetspolitikken. Det sentrale er hva som skjer med et politisk felt, en hendelse og så videre når det blir omtalt som sikkerhetspolitisk anliggende. Representantene for tilnærmingen er dermed opptatt av talehandlinger. Det ligger en form for dynamikk i et slikt utgangspunkt som vi ikke gjenfinner i de andre teoretiske innfallsvinklene som er anvendt i avhandlingen, i den forstand at man retter oppmerksomheten mot aktørenes muligheter til å etablere sikkerhetspolitikk.

I københavnerskolens teoretiseringer finner vi en normativ og en deskriptiv dimensjon. Den normative dimensjonen viser seg ved at for eksempel Ole Wæver hevder at en desikkerhetisering av et politisk felt er av det gode (Wæver 1995). Han mener for eksempel at EU kan oppfattes som et slikt regionalt desikkerhetiseringsprosjekt (Wæver 1997, Buzan & Wæver 2003). I artikkel 2 i avhandlingen taes også et slikt utgangspunkt. Idet Det norske forsvaret søker å rettferdiggjøre sin eksistens på et annet grunnlag enn tidligere, bør man trå varsomt. En tvetydig beskrivelse av forholdet mellom mål og strategi samt et uklart svar på spørsmålet ”sikkerhet for hvem?”, bør problematiseres med

utgangspunkt i at innenfor forsvars- og sikkerhetspolitikk er det legitimt med ekstraordinære tiltak og virkemidler (Buzan, Wæver & de Wilde 1998). Dette vil kunne for eksempel gi seg utslag ved at utfordringene Det norske forsvaret møter ikke er gjenstand for alminnelig politisk debatt. Det er politikk i særklasse. En slik normativ vurdering er igjen koblet til en deskriptiv erkjennelse. Det finnes intersubjektive oppfatninger om hva sikkerhetspolitikken omslutter (for eksempel hva gjelder relevante aktører) som legger føringer på utformingen av politikken innenfor dette feltet. I det man omtaler en gitt prosess som sikkerhetspolitisk, vekkes visse institusjonelle føringer til liv. Ole Wæver sier blant annet: ”.. security, as with any other concept, carries with it a history and a set of connotations that it cannot escape. At the heart of the concept we still find something to do with defense and the state” (1995:47). Slike forhold innrammer dermed vår forståelse av hvordan man bør agere idet et gitt fenomen, en ting og/eller hendelse får betegnelsen sikkerhetspolitikk (Wæver 1995). For københavnerskolen er det dermed slik at den uttalte politikk er i søkelyset.

Hvis man kobler slike refleksjoner til en utvidet sikkerhetsforståelse i Det norske forsvaret, blir en bevisst visse utfordringer. Med utgangspunkt i en slik dynamisk tilnærming kan så å si alt og alle få sikkerhetspolitisk status. Fremming av menneskerettigheter og demokrati kan dermed også omslutes av slike teoretiseringer. Poenget er at det som er mer eller mindre stabilt, er ikke begreper om sikkerhet. Det mer eller mindre stabile er de institusjonelle og kognitive strukturene som legger rammer for hva som iverksettes av prosesser idet noe omtales som sikkerhetspolitikk. Idealpolitikk, med begreper som menneskelig sikkerhet, kan således framstå som en del av en utvidet sikkerhetspolitisk portefølje, noe som kan problematiseres (se artikkel 2). Alliansforpliktelsen følger samme logikk, hvor NATO som sådan kan bli ansett som verdt å forsvare i seg selv. Alliansen kan framstå som et selvstendig referanseobjekt.

I avhandlingen blir det hevdet at statssikkerheten står i en særstilling. Når noe uttales som sikkerhet, vil det være slik at den institusjonelle tregheten som kjennetegner sosiale systemer, legger føringer for hva som skjer idet noe får status som sikkerhetspolitikk. Sentralt i denne sammenheng er også hvilke aktører som har legitimitet til å uttale seg om

sikkerhet. Forsvaret står her fram, da Det norske forsvaret er til for og av staten. Når det som blir definert som vitale sikkerhetsinteresser for eksempel knyttet til trygging av naturressurser og suverenitet blir satt på agendaen, er Forsvaret det mest nærliggende verktøy for å beskytte disse interessene. Forsvarets er et sikkerhetspolitisk verktøy for staten. Forsvaret som institusjon står dermed i en unik posisjon, også idet nye former for sikkerhet uttales.

Innledningsvis i avhandlingen ble Forsvaret som politisk og strategisk instrument framhevet. Sentralt her er hvordan det å gi noe betegnelsen sikkerhet også har en strategisk dimensjon. Sier man sikkerhet, så åpnes et alternativt handlingsrom for forsvars- og sikkerhetspolitiske aktører. Selve talehandlingen er kjernen i et slikt resonnement. De oppfatninger om Forsvarets rolle vi finner i debatten om norsk sikkerhet ved inngangen til et nytt århundre, kan ikke løsrives fra den erkjennelsen av at sier du sikkerhet, så får det konsekvenser. Et kjennetegn ved sikkerhetspolitikken er dens fokus på ekstraordinære virkemidler for å nå politiske mål. I artikkel 2 blir denne tematikken belyst idet konsekvensene ved å ramme inn en utfordring eller hendelse som et spørsmål om sikkerhet, er i søkelyset. Vi finner dermed en normativ dimensjon, hvor man gjennom å betegne en viss praksis som sikkerhetspolitisk etablerer et annet handlingsrom for aktører enn de eller ville hatt, i denne sammenheng for Det norske forsvaret. Det er også nødvendig å få aksept for en slik talehandling. Dette viser seg ved at begreper som menneskelig sikkerhet og samfunnssikkerhet blir framsatt i offentlige forsvarsdokumenter (se særlig St.prp. nr. 42, 2003-2004 og *Styrke og Relevans*, Forsvarets strategiske konsept 2004-2005). I denne avhandlingen blir det hevdet at slike begreper ikke har fått gjennomslagskraft og er uklart formulert.¹³ Det kan skyldes den treghet som ligger i institusjonelle systemer. Nye trusselvurderinger og endret praksis fanges av tradisjonelle begreper og fortolkningsrammer.

---

¹³ Dette gjelder i mindre grad for begrepet samfunnssikkerhet. Her finnes det likevel en rekke tilnæringer og Forsvarets er en av mange aktører som er sentrale i den sammenheng, se for eksempel St.meld. nr. 39 (2003-2004).

3.0 Avsluttende betraktninger – rolle og makt

Hovedambisjonen i denne avhandlingen var å foreta en eksplorerende studie av Det norske forsvarets rolle i perioden 1999 til 2006. Det argumenteres for at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk legitimeres og rettferdiggjøres på bakgrunn av tre hovedhensyn; idealpolitikken, allianseforpliktelsen og territorialforsvaret. Disse pilarene har også strukturert avhandlingen. I en så bredt anlagt analyse av Forsvaret, var det nødvendig å gjøre noen avgrensninger for å gi tilstrekkelig rom for en grundig og fruktbar diskusjon av de mest sentrale utviklingstrekkene ved Det norske forsvaret i perioden 1999 til 2006. Det har derfor ikke vært rom for nærstudier av for eksempel enkeltoperasjoner og spesifikke politiske avgjørelser tilknyttet investeringer i Forsvaret, utover der slike har belyst overordnede utviklingstrekk. Begrepsporteføljen som har vært styrende i artiklene, har imidlertid gjort det mulig å analysere primære kjennetegn ved norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ved århundreskiftet.

Avhandlingen har ikke gitt et entydig svar på spørsmålet ”hva forsvarer Norge?”. Til tross for en slik erkjennelse, viser avhandlingen at statssikkerhet står høyt oppe på agendaen i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk og at statssikkerhet i stor utstrekning kan sies å være Det norske forsvarets *raison d’être*. I artikkel 2 blir dette temaet viet spesiell oppmerksomhet. Det man finner i debatten om Det norske forsvaret, er en trang til å rettferdiggjøre og legitimere forsvars- og sikkerhetspolitikken innen en statssikkerhetsramme. Aktørene slipper ikke unna en slik rådende fortolkningsramme. Til tross for den kalde krigens slutt, så er det slike vurderinger som fortsatt er styrende. Praksis har endret seg, men diskursen forblir delvis den samme (Græger 2007: 24). Som Haaland viser er det kanskje heller slik at det norske forsvaret er mer ”krigersk” nå enn under den kalde krigen (Haaland 2008). I forlengelsen av dette blir Forsvaret et realpolitisk virkemiddel for å fremme statens interesser og sikkerhet.

Dette har ikke vært en komparativ analyse, hverken i tid eller mellom land. Mye tyder likevel på at vi har sett en viss endring i den perioden som her er i fokus. Kosovo ble for

eksempel i større utstrekning legitimert på bakgrunn av humanitære forhold og Afghanistan var og er i større utstrekning et spørsmål om solidaritet med NATO og kampen mot terror. Nordområdenes gjenvunnede status forteller oss at maksimering av egeninteresse fortjener oppmerksomhet. Bildet er likevel ikke entydig, og norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk må sies å hvile på alle tre hensynene. Intersubjektive strukturer legger rammer for hva de forsvarspolitiske aktørene kan si og i ytterste konsekvens mene. Den realpolitiske fortolkningsrammen står sentralt her. Alle de fire artiklene munner ut i konklusjoner som trekker i en slik retning.

Statssikkerhetens innhold er vanskeligere å avgrense.¹⁴ Problemstillingen som rammer inn teksten, har som formål å drøfte forholdet mellom mål og strategi i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Det viktigste bidraget er å avtegne et bilde av de utfordringer, normativt, strategisk og politisk, som Det norske forsvaret har møtt i de seneste år, og hvordan aktørene i Norge fortolker dette. Avhandlingens analytiske strategi, med en anvendelse av ulike teoretiske/analytiske og metodiske innfallsvinkler, har gjort det mulig å innfri en slik ambisjon. Det å være seg bevisst kompleksiteten knyttet til Det norske forsvarets mange utfordringer, er viktig for å på et fornuftig vis debattere framtiden til en institusjon som møter en ny virkelighet.

Høsten 2007 la, som nevnt innledningsvis i dette oppsummeringskapittelet, Forsvarspolitisk utvalg fram sin innstilling. Og i Forsvarsstudien av 2007 (FS07) kom forsvarssjefen med sine militærfaglige anbefalinger. Disse analysene har igjen vært med på å berede grunnen for langtidsproposisjonen for Forsvaret for perioden 2009-2012, St. prp. 48 (2007-2008). Det framtidige kjøpet av jagerfly vil også gi oss viktig informasjon, strategisk og politisk, om i hvilken retning Forsvaret går. Det er per i dag likevel vanskelig å si noe presist om i hvilken retning Det norske forsvaret nå beveger seg. Den sentrale brytningen i debattene om Det norske forsvaret vil likevel med all sannsynlighet være forholdet mellom ute- og hjemmeforsvaret. Dette til tross for at forsvarssjef Sverre Diesen mener dette er et kunstig skille i den forstand at forsvaret av Norge kun er mulig

---

¹⁴ Minner om Iver Johansens statssikkerhets definisjon: "...utfordringer som representerer en trussel mot Norges territorium, mot Norges befolkning eller mot norske myndigheters selvstendige evne til å iverksette politiske beslutninger og opprettholde norsk lov i områder hvor vi hevder suverenitet" (Johansen 2006:7).

ved å integrere seg i internasjonale institusjoner og samarbeide med andre land, og da særlig NATO, samt at globale sikkerhetspolitiske utfordringer ikke kan løses ved kun å ha blikket rettet mot militære kapasiteter som bare har nasjonal relevans (Diesen 2006). Forsvaret må dermed være relevant både hjemme og ute. Dette er likevel i stor grad en debatt om strategi, for ”Hovedmålet for norsk sikkerhetspolitikk er å ivareta og fremme nasjonale sikkerhetspolitiske interesser” (St.prp. nr. 1, 2006-2007). Sentralt står således spenningen mellom Norge som aktør i internasjonal politikk og primærforsvaret av staten og dens interesser som sådan.

Forsvarsmessig er det viktig for en småstat som Norge å ha fokus rettet mot maktfordelingen og alliansene som vil utvikle seg på det internasjonale nivå. Hvor går Russland? Vil Europa og USA gli mer fra hverandre? En liste med viktige uavklarte spørsmål om utviklingen i internasjonal politikk som kan få betydning for Norge, ville blitt svært lang. Det norske handlingsrommet etableres på bakgrunn av en slik internasjonal utvikling og hvordan man tolker en slik utvikling. En kan hevde at realpolitikk er en del av det normative klimaet stater beveger seg innenfor. Hvordan Norge møter den utviklingen som måtte komme, er på den andre siden i stor grad et produkt av egen oppfatning om rolle i internasjonal politikk for eksempel som suveren og som fredsnasjon. I den forstand at man også finner en uttalt ambisjon i norsk utenrikspolitikk om å bidra til internasjonal kollektiv sikkerhet, og at dette er mulig med utgangspunkt i at Norge er en småstat og en mer eller mindre nøytral aktør i internasjonale relasjoner (Leira 2005).

Indrepolitiske forhold står sentralt for utformingen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Slike har likevel ikke blitt viet stor plass i denne avhandlingen. Hvilken politiske regjeringskonstellasjon vil vi for eksempel se etter Stortingsvalget i 2009? Mangelen på en mer nærgående analyse av slike forhold er en konsekvens av avhandlingens ambisjon om å avtegne den overordnede utviklingen, og er dermed en nødvendig avgrensning. Uavhengig av indrepolitiske endringer, må Norge som internasjonal aktør agere på bakgrunn av rådende internasjonale maktforhold, eller mer presist oppfatninger om slike. Men samtidig slipper ikke Forsvaret unna sin historie.

Fellesoppfatninger om statens rolle, nasjonale egenskaper og Forsvarets funksjon og formål legger føringer som både etablerer og muliggjør en norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.

Et kjerneargument i denne avhandlingen er at man ved å anvende en eklektisk tilnærming der forskjellige teoritradisjoner og analyseverktøyer utfyller hverandre, kan bidra til å avtegne et mer sammensatt og relevant bilde av Forsvaret og dets rolle i dag. Det geopolitiske handlingsrommet legger visse føringer. Men slike føringer fortolkes i lys av Norges oppfatninger om egen rolle som stat i et internasjonalt system og i lys av spesifikke egenskaper ved nasjonen som sådan. En slik bred og eklektisk anlagt teoretisk strategi kan kritiseres for å ikke være i tråd med de forutsetninger for teoribruk som for eksempel Waltz avtegner (1979:1-79), hvor falsifisering er et nøkkelord. I tekstene som samlet utgjør denne avhandlingen er det lagt vekt på at ulike teoriretninger gir ulike analytiske svar på bakgrunn av forskjellige ontologiske og epistemologiske forutsetninger. Vi snakker således om en pragmatisk teoribruk som åpner for at det ikke er gitt at teorier og analyseverktøy bør rangeres ut i fra forklaringskapasitet, men heller ut i fra fruktbarhet.

Drøftingene og analysene som er samlet i denne avhandlingen åpner opp for en rekke nye analyser av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Teksten er derfor et bidrag i en kumulativ forskningsprosess, hvor nye utviklingstrekk og et endret handlingsmønster til Det norske forsvaret er i sentrum. Et sentralt mål er å bidra til å øke vår forståelse av kontinuitet og endring i Det norske forsvaret. Realismen, konstruktivismen og tilnærminger som har et mer spesifikt fokus på en utvidet sikkerhetstilnærming kan samlet bidra til å gi en sammensatt og helhetlig forståelse av det politiske feltet. Teoretisk og analytisk rangering bør basere seg på de ulike tilnærmingenes evne til å bringe til torgs interessante og relevante begreper og fortolkningsrammer i studiet av et gitt felt. De ulike tilnærmingene har alle gitt fruktbare bidrag til analysene i så måte. Videre kan man med utgangspunkt i de tre hovedhensynene som norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk hviler på, analysere spesifikke handlingsforløp, både historiske og framtidige. Analyser

av slike handlingsforløp kan hjelpe oss til å se klarere i ett til tider nokså uoversiktlig terreng.

Helt avslutningsvis bør det poengteres at man i skjæringspunktet mellom kontinuitet og endring bør være forsiktig med bastante konklusjoner. Det en likevel kan slå fast er at et studiet av Det norske forsvaret ikke bør avgrenses til å omhandle realpolitiske vurderinger basert på en materialistisk ontologi, men fange opp det kulturelle og symbolske klimaet som styrer, former og avgrenser den norske forsvars- og sikkerhetspolitikken.

4.0 Referanseliste

Adler, Emanuel & Michael Barnett, red. (2000) *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.

Asmus, Ronald D. (2002) *Opening NATO`s Door*. New York: Columbia University Press.

Berger, Helene Forsland (2006) “Mellom verdibaserte og realpolitiske interesser – Norske avveininger før og etter Irak-krigen”. *Internasjonal Politikk*, 2006:3:341-365.

Bondevik, Kjell Magne (2006) *Et liv i spenning*. Oslo: Aschehoug.

Buzan, Barry, Ole Wæver & Jaap de Wilde (1998) *Security: A New Framework For Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.

Buzan, Barry & Ole Wæver (2003) *Regions and Power. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth, & Rolf Tamnes (2004) *Norsk forsvarshistorie. Allianseforsvar i endring*. Bind 5. Bergen: Eide forlag.

Børresen, Jacob (2005) *Forsvar uten trussel. Det norske Forsvarets rolle og funksjon etter den kalde krigen*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Carr, Edward H. (1995 [1939]) *The twenty years' crisis 1919-1939 : an introduction to the study of international relations*. Basingstoke: Macmillan.

Deutsch, Karl W. et al. (1957) *Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience*. Paperback, Princeton University Press.

Devold, Kristin K. (2004) Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk i NATO, 4. februar, se www.odin.dep.no/fd

Diesen, Sverre (2006) *Forsvarets utfordringer*. Tale i Oslo Militære Samfund 13. november.

Doyle, Michael W. (1983) "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs* Vol. 12, No. 3. (Summer, 1983): 205-235.

Farrell, Theo (2002) "Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program". *The International Studies Review*. (4)1: 49-72.

Finnemore, Martha (1996) "Constructing Norms of Humanitarian Intervention" I: Katzenstein, Peter J., red. *The Culture of National Security*. New York: Columbia University Press.

Forsvarets hjemmeside, www.mil.no

Forsvarsstudien av 2007, FS 07 "Derfor fornyer vi Forsvaret".

Gleditsch, Nils P. (2001) "Mot et utvidet sikkerhetsbegrep?" i Hovi, Jon & Raino Malnes, reds. *Normer og Makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt Forlag

Græger, Nina (2007) *Norsk forsvarsdiskurs 1990-2005: Internasjonaliseringen av Forsvaret*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Heløe, Gunnar (2003) Norges deltagelse i internasjonale militære operasjoner: Hvorfor, hvor og hvordan. 19. desember, se www.odin.dep.no/fd

Hendrickson, Ryan C. (2006) *Diplomacy and War at NATO. The Secretary General and Military Action after the Cold War*. Missouri: University of Missouri Press.

Henriksen, Dag (2006) "Kosovo-krigen og den strategiske tenkning som lå til grunn for anvendelse av luftmakt våren 1999." *Norsk Militært Tidsskrift*, 177(6/7):4-10.

Hønneland, Geir & Leif Christian Jensen (2008) *Den nye nordområdepolitikken: Barentsbilder etter årtusenskiftet, Nordområdepolitikk ; 2*. Bergen: Fagbokforlaget.

Haaland, Torunn (2008) *Small Forces with a Global Outreach. Role Perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.

Johansen, Iver (2006) "Scenarioklasser i Forsvarsstudie 2007: En morfologisk analyse av sikkerhetspolitiske utfordringer mot Norge." *FFI-rapport 2006/02664*.

Kagan, Robert (2003) *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*. New York: Alfred A. Knopf.

Katzenstein, Peter J. (red.) (1996) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Kennedy, Paul (2006) *The Parliament of Man The United Nations and the Quest for World Government*. New York: Random House.

Kosovo-krisen: Nasjonal rapport (2001)

Knutsen, Bjørn Olav (2007) *NATO and the changing nature of the transatlantic security community*. FFI-rapport 2007/00070

Leira, Halvard (2005) "Folket og freden. Utviklingstrekk i norsk fredsdiskurs". *Internasjonal politikk*, 2005:2-3:141-162.

Lundestad, Geir (2004) *USA og Europa. Imperiet og de allierte etter 1945*, Oslo: Cappelen.

Matlary, Janne H. & Øyvind Østerud (red.) (2005) *Mot et avnasjonalisert forsvar*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Mearsheimer, John J. (1993) "Why we will soon miss the Cold War" i Mark Charlton & Elisabeth Riddell-Dixon (red.), *International Relations: The Post-Cold War Era*, Toronto: Nelson Canada.

Mearsheimer, John J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W Norton & Company.

Mearsheimer, John J. & Stephen Walt (2003) "An Unnecessary War" i *Foreign Policy*, Januar/Februar, s. 50–59

Nato hjemmeside, www.nato.int

Neumann, Iver B. (2002) "Norges handlingsrom og behovet for en overgripende sikkerhetspolitisk strategi". *Det sikkerhetspolitiske bibliotek*, 2002:3.

NOU 2003: 32, *Mot Nord!*

Nybakk, Marit (2003) "Hvilken rolle skal forsvaret ha, sett i lys av norske ambisjoner i internasjonal utenriks- og sikkerhetspolitikk". Foredrag i Oslo Militære Samfund
24. februar

Pressemelding, NATO (1999)040 23. mars, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>

Regjeringens nordområdestrategi, 2006.

Riste, Olav (2003) ”Ideal og egeninteresser: Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjon” i Holtsmark, Sven G., Helge Ø. Pharo & Rolf Tamnes, *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskriving*. Oslo: Cappelen.

Riste, Olav (2005) *Norway`s Foreign Relations – A History*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Sloan, Stanley R. (2005) *NATO, The European Union, And The Atlantic Community. The Transatlantic Bargain Challenged*, New York: Rowman & Littlefield Publishers

Skogan, John Kristen (1980) ”Virkemidler, begrensninger og forutsetninger i norsk sikkerhetspolitikk”. *NUPI-notat*, 192.

Stortingsmelding nr. 38 (Forsvarsdepartementet (FD) 1998-1999)

Stortingsmelding. nr. 39 (Justis- og politidepartementet 2003- 2004)

Stortingsmelding nr. 31 (Utenriksdepartementet (UD) 2004-2005)

Stortingsmelding nr. 16 (UD 2005-2006)

Stortingsproposisjon nr. 45 (FD 2000-2001)

Stortingsproposisjon nr. 39 (FD 2001-2002)

Stortingsproposisjon nr. 42 (FD 2003-2004)

Stortingsproposisjon nr. 1 (FD 2005-2006)

Stortingsproposisjon nr. 1 (FD 2006-2007)

Stortingsproposisjon nr. 48 (FD 2007-2008)

Strøm-Erichsen, Anne-Grete (2006) «Sammen for et moderne forsvar». Foredrag i Oslo Militære Samfund, 9. januar.

Styrke og relevans, Forsvarets strategiske konsept (2004-2005)

Sverdrup, Jacob (1996) *Norsk utenrikspolitisk historie. Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tamnes, Rolf (1997) *Norsk utenrikspolitisk historie. Oljealder 1965-1995*. Oslo: Universitetsforlaget.

The North Atlantic Treaty Washington D.C. - 4 april 1949 se <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm>

Thucydides (1994) "Reflections on the Peloponnesian War". I: Phil Williams et al., red., *Classic Readings in International Relations*, Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Ulriksen, Ståle (2002) *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax Forlag.

Walt, Stephen (1987) *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.

Walt, Stephen (1991) "The Renaissance of Security Studies" i *International Studies Quarterly* 35(2):211-239.

Waltz, Kenneth (1959) *Man, the State and War: A Theoretical Analyses*. New York: Columbia University Press.

Waltz, Kenneth (1979) *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.

Waltz, Kenneth (1993) "The New World Order". *Millennium: Journal of International Studies*. (22)2:187-196.

Waltz, Kenneth (2000) "Structural Realism after the Cold War" *International Security*, 25(1):5-41.

Wendt, Alexander (1992) "Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics". *International Organization*. 46(2):391-425.

Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wæver, Ole (1995) "Securitization and Desecuritization". I: Ronnie D. Lipschutz, red., *On Security*. New York: Columbia University Press.

Wæver, Ole (1997) *Concepts of Security*. Institute of Political Science, University of Copenhagen.

Åtland, Kristian *et al.* (2005) *Hvor går Russland? Fem scenarier om Russland og norsk sikkerhet i 2030*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Åtland, Kristian (2006) "Signaler om russisk opprustning i nord, *Dagbladet*, 15. juni.

Vedlegg 1

Intervjuguide

1. Anvendelsen av militære kapasiteter/ressurser som sikkerhetspolitisk virkemiddel

Hva vil du si hovedmålet til Det norske forsvaret bør være?

Sikkerhetspolitikken eksistensberettigelse baserer seg på at man forsvarer en gitt ting, et fenomen, en idé eller lignende. Hva er det vi forsvarer?

Hva vil du si er hovedendringen i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik fra den kalde krigen til i dag?

Hvilke sikkerhetspolitiske utfordringer er nye og hvilke består?

2. Forholdet mellom internasjonal og nasjonal sikkerhet

I det offentlige ordskiftet snakker man ofte om at skillet mellom internasjonal og nasjonal sikkerhet er visket ut. Hvordan oppfatter du en slik påstand?

Med utgangspunkt i henholdsvis våre bidrag på Balkan (Kosovo), i Afghanistan og i Irak, hvordan vil du oppfatte påstanden om at skillet mellom internasjonal og nasjonal sikkerhet er visket ut?

På hvilken måte og i hvilken grad mener du at vårt engasjement i de tre nevnte områdene

- kan knyttes til vår alliansepolitikk?
- kan kobles til et direkte territorialforsvar av Norge?

- kan settes i sammenheng med ideelle verdier, som fremming av demokrati og menneskerettigheter?

Oppfølgingsspørsmål:

Hvilke generelle hovedargumenter for og imot en militær tilstedeværelse utenfor landets territorium vil du framheve?

Vil du si med tanke på vår posisjon i det transatlantiske samarbeidet, at det var nødvendig å delta i de tre nevnte konfliktområdene?

Ser du noen utfordringer tilknyttet det å ta i bruk militære virkemidler for å fremme menneskerettigheter og demokrati?

I hvilken grad mener du at det norske forsvaret er dimensjonert for henholdsvis:

- alliansetilknytning (les NATO)
- territorialforsvar (overgang fra mobiliseringsforsvar til profesjonelle soldater?)
- humanitære bidrag/operasjoner

3. Forholdet mellom opprettholdelse av territorialforsvar og internasjonale operasjoner

Vil du hevde at et aktivt militært nærvær utenfor landets grenser har gått på bekostning av territorialforsvaret?

Hvilke territorielle trusler (hvis noen) mener du er mest relevante for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk?

Hvilke sikkerhetspolitiske trusler mener du er mest relevante i Nordområdene?

Kan Russland på noen måte utgjøre en militærtrussel mot Norge de nærmeste årene?

4. Avsluttende/oppsummerende spørsmål

Hvilke utfordringer står de som skal ivareta sikkerhets- og forsvarspolitikken overfor i tiden framover? Jeg tenker da på oppfatningen om et endret trusselbilde.

Og i denne sammenheng: Hva bør Forsvarets rolle være?

Vil du si at man har lyktes med å utarbeide en overordnet strategi eller klare visjoner når det gjelder sikkerhets- og forsvarspolitisk virksomhet for tiden framover?

Vedlegg 2

Intervjuguide

1. Hvilke sikkerhetsutfordringer mener du fortjener mest oppmerksomhet i Norge i dag?

2. Hva vil du si er Forsvarets primære rolle i den forbindelse?

3. Hvilke hovedutfordringer står vi overfor i nord?

- miljø
- ressursforvaltning
- USA som energiimportør

4. Hvilke konflikter kan man tenke seg å se i nord?

- territoriell trussel
- begrenset konflikt
- Russland
- ressurskamp

5. Hva vil du si er Forsvarets primære rolle i Nordområdene?

- tilstedeværelse
- deployerbarhet
- kvantitet vs kvalitet

6. Hvis du skulle trekke fram andre funksjoner Forsvaret kan og bør spille i nord, hvilke vil du da trekke fram?

7. Hvilke virkemidler vil du mene er mest relevante for å fremme norske interesser i nord?

8. Hvordan vil du si samarbeidet mellom våpengrenene fungerer i nord?

-Innad marine (kystvakt)

-Hær, luft og marine

-Nettverkstenkning

- Øvelser

9. Er det intern ressurskamp?

10. Hvor mener du grensen går mellom sivile og militære oppgaver ved Forsvarets virksomhet i nord. eks miljøvern?

11. Hvordan mener du koordineringen mellom sivil og militærsektor fungerer i nord?

- Politiet og militæret

- UD og FD

- Fiskeriforvaltning og forsvar

12. Hvordan vil du beskrive vårt forhold til Russland?

- samarbeidsklima

- en stormakt

Spesifikke spørsmål:

Hæren. Hva er argumentene for at hæren bør ha hovedsete i nord?

Marine. Er det et problem at marinen har hovedsete på Haakonsværn? + funksjon til fregattene og mtbene

Vedlegg 3

Intervjuguide

1. Hvilke sikkerhetsutfordringer mener du fortjener mest oppmerksomhet i Norge i dag?

2. Hva vil du si er Forsvarets primære rolle i den forbindelse?

3. På hvilken måten kan og bør NATO spille en rolle i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk?

-øvelser

-innsatsforsvar

-territorialforsvar

4. Hvilke konflikter kan man tenke seg at NATO må forholde seg til?

-territoriell trussel

-begrenset konflikt

-Russland

-humanitære katastrofer

5. Hva vil du si er Det norske forsvarets primære rolle i NATO?

-deployerbarhet

-kvantitet vs kvalitet

6. Er NATO en like relevant forsvars- og sikkerhetspolitisk aktør som under den kalde krigen?

7. Hva vil du si var hovedargumentene for at Norge deltok i NATOs operasjoner i Kosovo?

-forsvar av idelle verdier

-indirekte forsvar av territorium og materielle interesser

-alliansesolidaritet

8. Hva vil du si var hovedargumentene for at Norge deltok i NATOs operasjoner i Afghanistan?

- forsvar av ideelle verdier
- indirekte forsvar av eget territorium
- alliansesolidaritet

9. Hvis du skulle beskrive Norges posisjon i NATO i dag, hvordan ville du gjøre det?

10. Har omleggingen til et nytt NATO vært vellykket?

- materiellsamarbeid
- nye kommandostrukturer
- endret trusseloppfatning
- nye medlemmer
- samarbeidet med Russland

11. Vil du si at NATO er et produkt av en felles trusseloppfatning eller en felles identitet?

- Bortfall av tradisjonell trussel
- forsvar av et sett av verdier

